Ο απανθρωπισμός του ανθρώπου (Philippe Sherrard)

Categories : ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ

Date : 10 Μαΐου, 2015

Σκοπός αυτής της μελέτης
είναι να δείξει με ποιο τρόπο, **η**
αυξανόμενη επιρροή της σύγχρονης επιστημονικής νοοτροπίας και η μετάφρασή της
σε κοινωνικές μορφές, βάδισαν χέρι – χέρι με τον απανθρωπισμό του ανθρώπου, και
ταυτόχρονα της κοινωνίας. Μια τέτοια διαδικασία απανθρωπισμού δεν ήταν βέβαια συμπτωματική. Αντίθετα, **είναι**
αναπόφευκτη από τη στιγμή που οι κανόνες της σύγχρονης επιστημονικής νοοτροπίας
αρχίζουν να εφαρμόζονται στη σφαίρα των ανθρώπινων και κοινωνικών σχέσεων
για τον απλό λόγο ότι, όπως θα διευκρινήσω παρακάτω, ακριβώς σ' εκείνες τις προϋποθέσεις πάνω στις οποίες βασίζεται αυτή η νοοτροπία οικοδομείται μια απανθρωπία. Πρέπει να θυμόμαστε ότι οι «σαφείς» και «διακεκριμένες» έννοιες που αποτελούν τη βάση της σύγχρονης επιστήμης δεν είναι σαφείς και διακεκριμένες από μόνες τους, αλλά μόνο μέσα στο πλαίσιο μιας κάποιας σειράς αρχών και αξιωμάτων. Άνθρωποι σαν το Γαλιλαίο και τον Καρτέσιο δεν ήταν μόνο αναγκασμένοι
ν' αντικαταστήσουν μια σειρά από θεωρίες, με άλλες καλύτερες. **Έπρεπε να καταστρέψουν ένα κόσμο για να**
βάλουν στη θέση του έναν άλλο. Ήταν αναγκασμένοι να γκρεμίσουν ένα διανοητικό πλαίσιο και να το αντικαταστήσουν μ' ένα άλλο.

Η σύγχρονη επιστήμη προϋποθέτει ριζική
αναδιαμόρφωση της διανοητικής μας αντίληψης. Συνεπάγεται νέα προσέγγιση της
ύπαρξης, νέα προσέγγιση της φύσης, με λίγα λόγια μια νέα φιλοσοφία .
Καθώς η σύγχρονη επιστήμη γεννήθηκε στη διάρκεια
των τελευταίων αιώνων, ταυτόχρονα με το κύμα ενθουσιασμού που δημιουργήθηκε από
τη διατύπωση και την εφαρμογή αυτής της νέας φιλοσοφίας, είχαμε την τάση να δεχθούμε ότι αποτελεί ένα μεγαλειώδη δρόμο, μια υπέροχη πρόοδο από μέρους της ανθρωπότητας, ένα σημάδι της ωρίμανσής μας. Τώρα που αρχίζουμε να βλέπουμε τις

συνέπειες της συνθηκολόγησής μας –και αρχίζουμε μόλις να τις βλέπουμε– δεν είμαστε και τόσο βέβαιοι γι' αυτό. Αλλ' ακόμα κι έτσι, είναι δύσκολο για μας να παραδεχθούμε ότι ολόκληρο το σύγχρονο επιστημονικό πείραμα δεν είναι με κανένα τρόπο πρόοδος, και ίσως είναι μια φρικτή αποτυχία. Κι όμως δεν υπάρχει λόγος για να μην είναι έτσι.**Τα πράγματα πρέπει να κρίνονται από τους καρπούς τους**. Κι ένας από τους καρπούς της σύγχρονης επιστήμης, εγγενής στη φιλοσοφία της, και ξεκάθαρος για οποιονδήποτε είναι **ο απανθρωπισμός του ανθρώπου και της κοινωνίας** που έκτισε εν ονόματί του.

Είπα ότι η επιστημονική επανάσταση του δέκατου έβδομου αιώνα θα μπορούσε να εδραιωθεί μόνο με την καταστροφή μιας τάξης πραγμάτων και την αντικατάστασή της με μια άλλη. Με λίγα λόγια, για να μιλήσουμε στο πλαίσιο του δυτικού πολιτισμού,**η τάξη πραγμάτων που αντικαταστάθηκε από την σύγχρονη επιστήμη ήταν εκείνη του μεσαιωνικού χριστιανικού κόσμου**. **Αυτή η χριστιανική κοινωνία ήταν μια οργανικά ολοκληρωμένη κοινωνία**. Ήταν ένα είδος ιερής τάξης πραγμάτων, εγκαθιδρυμένης από το Θεό, όπου το κάθε τι, κι όχι μόνο ο άνθρωπος και τα ανθρώπινα κατασκευάσματα, αλλά κάθε ζωντανή μορφή φυτού, ζώου ή πουλιού, ο ήλιος, η σελήνη και τα άστρα, τα νερά και τα βουνά, θεωρούνταν σημεία πραγμάτων ιερών (signa rei sacrae), έκφραση μιας θείας κοσμολογίας, σύμβολα που ένωναν τον ορατό με τον αόρατο κόσμο, την γη με τον ουρανό. Ήταν μια κοινωνία αφιερωμένη σε κάποιο τέρμα, καταληκτικά υπερ-γήινο, α-χρονικό, πέρα από τα όρια αυτού του κόσμου.

Πράγματι, **μέσα σ' αυτό το χριστιανικό κόσμο, καταβαλλόταν πολλή προσπάθεια για τη διατήρηση, την ενθάρρυνση και την καλλιέργεια της αίσθησης των πραγμάτων που τώρα ονομάζουμε υπερφυσικά**. Σ' όλη την έκταση αυτού του κόσμου, οι ορατές εικόνες αυτών των πραγμάτων προβάλλονταν και λατρεύονταν, στις εικόνες, στους σταυρούς, στις εκκλησίες, στα ιερά προσκυνήματα, στην ομαδική ιεροτελεστία. Αυτά αποτελούσαν την αδιάλειπτη επιδίωξη των μοναστηριών, καθώς και των αγίων και οσίων ανθρώπων που μετακινούνταν ανάμεσα στον όχλο με τόσο άνεση όση έχουν τα πουλιά ανάμεσα στα φύλλα. Ακόμα κι όταν αυτοί οι άγιοι και οι όσιοι αποτραβιόντουσαν στη μοναξιά, ο κάθε κάτοικος του κόσμου ήξερε ότι τα δάση και οι λόφοι, οι ερημιές και οι σπηλιές που έζωναν το σπιτικό του κατοικούνταν από αυτούς τους ανθρώπους, που ήταν έτοιμοι να συμβουλέψουν και να ευλογήσουν.

Ο κορυφαίος τύπος
δραστηριότητας στο μεσαιωνικό χριστιανικό κόσμο δεν είχε σχέση με ότι είναι πρακτικό ή αποτελεσματικό, όπως εμείς αντιλαμβανόμαστε αυτούς τους όρους. **Ο κορυφαίος τύπος δραστηριότητας ήταν η θρησκευτική ενατένιση**. Και μολονότι τα όρια αυτής της ενατένισης τα έφταναν μόνο λίγοι, οι εμπειρίες της ζωής αυτών των λίγων ήταν ένα αδιαμφισβήτητο και κεντρικό γεγονός, γνωστό σε όλους. Παράλληλα, **η γνώση αυτών των πραγμάτων δεν έσβηνε την αίσθηση του ανθρώπου για την κατάστασή του ως γήινου πλάσματος, σχηματισμένου από τη γη και προορισμένου να επιστρέψει σ' αυτήν**, ενώ όλο το εσωτερικό του τρεφόταν κι εμπλουτιζόταν από την οργανική του επαφή με τη φύση και την πνοή του Πνεύματος, που τον διαμόρφωσε σε αριστούργημα του φυσικού κόσμου. Αυτός ο μεσαιωνικός χριστιανικός
κόσμος είχε βέβαια και τις αδικίες του, και τη σκληρότητά του, και τις στερήσεις του και την ασχήμια του, και τον πόνο του, και τις αρρώστιες του. Δεν υπάρχει λόγος να εξιδανικευθεί αυτός ο κόσμος, ούτε να τον βλέπουμε μεταμορφωμένο από τη νοσταλγία μας, κι ακόμα περισσότερο να προτείνουμε επιστροφή σ' αυτόν. Υπάρχει απλά ανάγκη να καταδειχθεί ο υπερισχύων **πνευματικός προσανατολισμός αυτού του κόσμου και τα επακόλουθά του**.

Εδώ θα ήθελα να κάνω μια
παρέκβαση για να διαλύσω μια συνηθισμένη παρεξήγηση, που είναι στο βάθος της συνδεδεμένη με το θέμα μας. Λέγεται συχνά, όταν γίνεται συζήτηση για την αντίθεση ανάμεσα στο μεσαιωνικό και τον σύγχρονο επιστημονικό κόσμο, ότι ο μεσαιωνικός κόσμος είχε επίσης τις επιστημονικές τεχνικές του, κι ότι αυτές δεν αναπτύχθηκαν γιατί κανείς δεν ήξερε πώς να τις αναπτύξει. Τα πράγματα δεν είναι τόσο απλά. Είναι αλήθεια ότι ο μεσαιωνικός κόσμος είχε τις τεχνικές του. Αλλ' **αυτές οι τεχνικές σκόπιμα δεν χρησιμοποιούνταν και δεν αναπτύσσονταν πέρα από κάποιο σημείο – το σημείο στο οποίο θα άρχιζαν να παρακωλύουν ή να εμποδίζουν εκείνο που ήταν πολύ πιο σπουδαίο: την πραγμάτωση της προεξάρχουσας πνευματικής αντίληψης της ζωής**.
Εδώ η υπ' αριθμόν ένα φροντίδα ήταν θρησκευτική, όχι τεχνική, και **οι τεχνικές διαδικασίες που διετάρασσαν τις υπερισχύουσες αντιλήψεις της αρμονίας, της ομορφιάς και της ισορροπίας, πολύ απλά απορρίπτονταν**.

Αυτό ίσως μας φαίνεται
περίεργο σήμερα. Συνηθίσαμε τόσο πολύ στην τεχνική υπεροχή της Δύσης, ώστε συχνά φτάνουμε μέχρι να χαρακτηρίζουμε τη δυτική νοοτροπία σαν πρακτική και συγκεκριμένη, και να την αντιδιαστέλλουμε με το πνεύμα θρησκευτικής ενατένισης της Ανατολής. Ακόμη φτάνουμε πραγματικά πολύ πιο μακριά, μέχρι του σημείου να βλέπουμε μια ευθεία γραμμική σύνδεση του πνεύματος της Χριστιανοσύνης, που δίνει έμφαση στην Ενσάρκωση, κι επομένως, υποτίθεται, και στην πραγματικότητα της ύλης, με την εμφάνιση της σύγχρονης επιστημονικής νοοτροπίας και με τα επακόλουθά της, δηλαδή την εξερεύνηση και την εκμετάλλευση της φύσης. Κι αντιδιαστέλλουμε
αυτό το υλιστικό πνεύμα της Χριστιανοσύνης, με το προσανατολισμένο προς τα υπερβατικώτερα πνεύμα του Ινδουισμού ή του Βουδδισμού ή ακόμα και του Ισλάμ, για το οποίο η ύλη τείνει να θεωρηθεί ένα είδος αυταπάτης, από την οποία λείπει κάθε ουσιαστική πραγματικότητα. **Αυτή η**
άποψη αποτελεί, βέβαια, χονδροειδή υπεραπλούστευση, κι από πολλές πλευρές είναι
αντίθετη με την αλήθεια.

Μέχρι την σύγχρονη
περίοδο, η Ανατολή ήταν εκείνη που διέθετε ένα συγκεκριμένο «εμπειρικό» πνεύμα κι όχι η Δύση, και ήταν η Ανατολή κι όχι η Δύση που είχε την υπεροχή, στις τεχνικές και στις τεχνολογικές διαδικασίες, ασχέτως αν αυτές προορίζονταν για υλιστικούς ή μαγικούς σκοπούς, ή είχαν σκοπούς άμεσα συνδεδεμένους με την πραγμάτωση της πνευματικής ζωής. Η ιδέα της «μεθόδου», εφαρμοσμένη είτε σε υλιστικές είτε σε πνευματικές τεχνικές, είναι πάνω απ’ όλα μια ανατολική ιδέα. Ήταν από την Ανατολή που η αρχαία Ελλάδα, στα χρόνια της παρακμής της, από το δεύτερο αιώνα π.Χ. και μετά, δανείστηκε τις διάφορες τεχνικές επινοήσεις της: μέχρι τότε, ενώ διέθετε σημαντικές επιστημονικές γνώσεις –που περιλάμβαναν, επιπλέον, γνώση των μηχανών και της χρήσης τους– αρνήθηκε να συναγάγει ή να εκμεταλλευτεί τις ενδεχόμενες τεχνικές συνέπειες. Το Ρωμαϊκό πνεύμα, μπορούμε να πούμε, ήταν διαφορετικό από εκείνο των Ελλήνων, κι επεζήτησε να επωφεληθεί από συγκεκριμένες καταστάσεις, με τα πιο αποτελεσματικά πρακτικά μέσα που διέθετε. Αλλ’ ακόμα κι εδώ, οι κύριες τεχνικές διαδικασίες, η κατεργασία του χρυσού και του ασημιού, η υαλουργία, η σκλήρυνση με βαφή των σιδερένιων όπλων, η αγγειοπλαστική, η ναυπηγική κ.ο.κ., ήταν ανατολικής προέλευσης.

Αυτή η έλλειψη τεχνικής
ιδιοφυίας στη Δύση ή, καλύτερα, αυτή η άρνηση να δεχθούν εκεί την τεχνική εκμετάλλευση, μ’ εξαίρεση μια πολύ περιορισμένη σφαίρα δραστηριοτήτων, δεν εξουδετερώθηκε, αλλ’ ενισχύθηκε από το πνεύμα του Χριστιανισμού. Η περίοδος από τον δεύτερο μέχρι τον πέμπτο αιώνα μ.Χ., που είδε την άνοδο του Χριστιανισμού και που σημαδεύτηκε, στη βουδδιστική Ινδία, από εκπληκτικές εξελίξεις στο

καλλιτεχνικό, πολιτικό, στρατιωτικό και τεχνικό πεδίο, χαρακτηριζόταν στη Δύση από μια τέτοια τεχνική παρακμή, που ο Αυτοκράτορας Ιουλιανός ο Αποστάτης μπόρεσε να κατηγορήσει τους Χριστιανούς για καταστροφή της βιομηχανίας της Αυτοκρατορίας. Ένας από τους αρχιτέκτονες της Αγίας Σοφίας στην Κωνσταντινούπολη ήταν απόλυτα ικανός να κατασκευάσει μια ατμομηχανή (κάπου 1200
χρόνια πριν την «ανακαλύψει» ο James Watt) αλλά χρησιμοποίησε τις ικανότητές του μόνο για να κάνει το σπίτι όπου έμενε να τρέμει, σαν να γινόταν σεισμός, με σκοπό ν' απαλλαγεί από ένα δυσάρεστο γείτονα που ζούσε στο επάνω πάτωμα. Με μόνη εξαίρεση την αρχιτεκτονική –κι ας σημειωθεί πως σχεδόν **όλη η μεγάλη αρχιτεκτονική είχε θρησκευτικά**
κίνητρα–, η Δύση, στην μεσαιωνική Χριστιανική περίοδο, έδειξε μια μοναδική έλλειψη τεχνικής θέλησης ή νοοτροπίας. Κι όταν, στο δωδέκατο αιώνα, υπήρξε κάποια αναβίωση του τεχνικού ενδιαφέροντος, αυτό και πάλι κεντρίστηκε από την επαφή με την Ανατολή – μέσω των Εβραίων, των Σταυροφόρων, των Ενετών και Γενουατών εμπόρων, καθώς και μέσω των μεταφρασμένων από τα Αραβικά κείμενα.

Η Δύση αναπτύχθηκε τεχνολογικά, σε άμεση σχέση με
την παρακμή της χριστιανικής συνείδησης, για τον απλό λόγο πως η «κοσμικοποίηση
ή βεβήλωση» της φύσης, που επιτρέπει να θεωρείται αυτή η φύση αντικείμενο, άρα
και να την εκμεταλλεύονται τεχνικά, βρίσκεται σε απόλυτη αντίθεση με το
μυσταγωγικό πνεύμα του Χριστιανισμού,
οπουδήποτε κι οποτεδήποτε γίνεται αυτό αντιληπτό με το σωστό τρόπο, όπως συνέβαινε, τουλάχιστον σε κάποια έκταση, στον μεσαιωνικό κόσμο. Παρ' όλα αυτά, ακόμη και μετά την πτώση της Χριστιανικής αυθεντίας στη Δύση, η τεχνική πρόοδος γινόταν αργά. Μόνο από τον δέκατο όγδοο και τον δέκατο ένατο αιώνα, οι άνθρωποι άρχισαν να σκέπτονται, σε κάποιο υπολογίσιμο ποσοστό, ότι η χρησιμοποίηση των μηχανών και των τεχνικών επινοήσεων για τον επηρεασμό της φύσης και την επίτευξη συγκεκριμένων αποτελεσμάτων ποσοτικού χαρακτήρα, **δεν ήταν απασχόληση κατώτερη της ανθρώπινης αξιοπρέπειας**.

Αυτόν τον τύπο κοινωνίας
του μεσαιωνικού κόσμου, μαζί με τον προεξάρχοντα προσανατολισμό του και τις επιδιώξεις του, κατέστρεψε η επιστημονική επανάσταση. **Η νέα ανόργανη επιστημονική τάξη είναι ανθρώπινης κατασκευής, δεν είναι**
θεϊκή. **Είναι τάξη πραγμάτων που στην**
πραγματικότητα αντιπροσωπεύει μια προβολή του ανθρώπινου μυαλού που είναι
κομμένο από τους δεσμούς του με τη θεότητα και με τη γη. Τα ιδανικά της,

αν
μπορούν να ονομαστούν έτσι, είναι καθαρά χρονικά και πεπερασμένα, κι αφορούν
μόνο στην υλική ευημερία των μελών της. Οι κοινωνικές μορφές της δεν είναι η συνέπεια κάποιας υπερφυσικής αποκάλυψης, αλλά είναι απλώς το αποτέλεσμα εμπειρικών κι επαγωγικών μεθόδων διαλογισμού, βασισμένων πρωταρχικά πάνω στην
παρατήρηση, στις ατομικές ανάγκες και στα ατομικά χαρακτηριστικά. Αυτές οι ανάγκες και τα χαρακτηριστικά θεωρούνται, τελικά, **θνητά**: **ο σκοπός της ζωής θεωρείται ότι περιλαμβάνεται στη θνητή της διάρκεια και μετριέται σύμφωνα με**
τους καθαρά χρονικούς και πεπερασμένους κανόνες αυτού του κόσμου. Πράγματι,
ο πεπερασμένος κόσμος θεωρείται ότι δεν είναι τίποτε άλλο από **πεπερασμένος**: η σύγχρονη επιστήμη είναι
θετική, που σημαίνει ότι **εξετάζει**
συγκεκριμένα υλικά συμβάντα απομονωμένα κι απογυμνωμένα από κάθε θρησκευτική
ιδιότητα. Το δέος και η ευλάβεια που προκαλεί η αναγνώριση του καθολικού μέσα στην ειδική περίπτωση, του θεϊκού μέσα στο ανθρώπινο και στο φυσικό, είναι ξένα προς την δική της νοοτροπία.

Αυτή **η καινούργια κοσμοθεωρία, σύμφωνα με την οποία ο άνθρωπος είναι βασικά**
ένα δίποδο ζώο, που ο προορισμός του και οι ανάγκες του είναι δυνατόν να εκπληρωθούν με τον καλύτερο τρόπο μέσ' από την επιδίωξη του κοινωνικού, του
πολιτικού και του οικονομικού συμφέροντος του ατόμου, προωθήθηκε, διαδόθηκε
και διατηρήθηκε, συνειδητά ή ασυνείδητα, από γενιές επιστημόνων, μετά τον δέκατο έβδομο αιώνα μέχρι σήμερα. Εδώ βέβαια, ο Francis Bacon είναι μια μορφή-κλειδί,
γιατί ήταν αυτός που χάραξε τις κατευθυντήριες γραμμές, ηθικές, αισθητικές και ψυχικές, για την «νέα φιλοσοφία». Από την στιγμή που ο Bacon συμπέρανε ότι το novum organum του θα έπρεπε να εφαρμοστεί «όχι μόνο στις φυσικές αλλά σ' όλες τις επιστήμες» (συμπεριλαμβανομένης της ηθικής και της πολιτικής) κι ότι πρόκειται ν' «αγκαλιάσει τα πάντα», είναι αυτός που άνοιξε το δρόμο για την **καθολική επιστημονική καθυπόταξη της**
πνευματικής μας καλλιέργειας, καθώς και για το **αστικοβιομηχανικό σύστημα, που είναι το πνευματικό του τέκνο**.

Στο πρόγραμμα του Bacon υπάρχει η προδιαγραφή για την

ολοκληρωτική επιστημονικοποίηση του κόσμου μας, αρχίζοντας από τις πρακτικές του εργαστηρίου, που συχνά αυτές οι ίδιες έχουν απερίγραπτη σκληρότητα, και φτάνοντας μέχρι εκείνες, όχι λιγότερο απαίσιες, του σύγχρονου αστυνομικού κράτους. Αλλ' εάν ο Bacon ήταν η προεξάρχουσα ιδιοφυία κι ο διαλαλητής αυτής της καθυπόταξης, άλλοι –ο Γαλιλαίος, ο Καρτέσιος κι ο Νεύτων– ήταν εκείνοι που τελειοποίησαν αυτό το μηχανιστικό όραμα, σύμφωνα με το οποίο κτίστηκε ο σύγχρονος κόσμος μας. Αυτοί αντιπροσωπεύουν την έλευση ενός νέου εννοιολογικού σύμπαντος, αυτοί διατύπωσαν την καθαρά ποσοτική αντιμετώπιση της φύσης, που εμφανίζεται για πρώτη φορά στην καινούργια προσέγγιση της γήινης μηχανικής από τον Γαλιλαίο, και αυτοί εξέθρεψαν την αυταπάτη ότι η γνώση του κόσμου ήταν δυνατόν ν' αποκτηθεί με την εφαρμογή μαθηματικών τεχνικών – πραγματικά, ό,τι δεν μπορούσε να γίνει αντιληπτό μέσα στο δίκτυο των αριθμών είναι αντι-επιστήμη, α-γνωσία κι ακόμη, σε τελευταία ανάλυση, ανυπαρξία.

Ο Καρτέσιος ήταν αυτός που διατύπωσε πιο αποφασιστικά τις φιλοσοφικές αρχές τής νέας επιστήμης, το όνειρό της ν' αναγάγει τη γνώση σε μαθηματικά, καθώς και τις αρχές της νέας μαθηματικής κοσμολογίας. Σπάζοντας τους τελευταίους ισχνούς δεσμούς μεταξύ του Θεού και του κόσμου που δημιούργησε Αυτός, ο Καρτέσιος ουσιαστικά εξορίζει το Θεό από τον κόσμο – ή μάλλον εξορίζει τον κόσμο από τον Θεό. Για τον Καρτέσιο, ο Θεός δεν συμβολίζεται πια από τα δημιουργήματά Του. Η σκέψη του δεν αφήνει περιθώριο ούτε και για την σχολαστική αντίληψη της αναλογίας ανάμεσα στο Θεό και τον κόσμο: Δεν υπάρχουν σ' αυτήν *imagines* ή *vestigial Dei in mundo* –εκτός από αυτό που ο Καρτέσιος ονομάζει ψυχή, την οποία δεν ταυτίζει παρά μόνον με το ανθρώπινο λογικό, και ταυτόχρονα με το αραιό συμπλήρωμα σαφών και διακεκριμένων ιδεών, με το οποίο ο Θεός το προίκισε. Ο Καρτεσιανός κόσμος δεν είναι παρά ένας αυστηρά ομοιόμορφος μαθηματικός κόσμος, ένας κόσμος γεωμετρίας, στον οποίο δεν υπάρχει τίποτε άλλο από έκταση και κίνηση. Κι αν ο Θεός είχε κάποιους λόγους να τον δημιουργήσει, αυτοί είναι γνωστοί μόνον σ' Αυτόν τον ίδιο και δεν έχουμε, ούτε μπορούμε να έχουμε την παραμικρή ιδέα ούτε γι' αυτούς ούτε για οποιεσδήποτε άλλες θεϊκές ή θεολογικές αλήθειες, για τον απλό λόγο ότι, σύμφωνα με τον Καρτέσιο, δεν έχουμε την διανοητική ικανότητα, μέσω της οποίας θα μπορέσουμε να τις συλλάβουμε.

Αυτό βέβαια σήμαινε την έξωση από την επιστημονική σκέψη όλων των εκτιμήσεων που βασίζονταν στην αξία, στην τελειότητα, στην αρμονία, στο νόημα, στην ομορφιά, στο σκοπό, καθώς παρόμοιες εκτιμήσεις θεωρούνται τώρα μόνο υποκειμενικές άρα και άσχετες με κάθε

επιστημονική κατανόηση του πραγματικού «αντικειμενικού» κόσμου –του κόσμου της ποσότητας, της αντικειμενοποιημένης γεωμετρίας, μιας φύσης που είναι απρόσωπη και καθαρά λειτουργική. Με τη Νευτώνια μηχανιστική σύνθεση, επιτεύχθηκε ουσιαστικά η νέα ανθρώπινη στάση. Η εικόνα του κόσμου, με τον άνθρωπο μέσα σ' αυτόν, ισοπεδώθηκε κι εξουδετερώθηκε, απογυμνώθηκε απ' όλες τις θρησκευτικές ή πνευματικές της ιδιότητες απ' όλες τις ιεραρχικές της διαφοροποιήσεις, και απλώνεται μπροστά στον ανθρώπινο παρατηρητή, σαν ένας λευκός χάρτης, που επάνω του τίποτε δεν μπορεί να καταγραφεί παρά μόνον ότι μπορεί να μετρηθεί. Για τον Νεύτωνα οι ουράνιες σφαίρες είναι μια μηχανή, για τον Καρτέσιο τα ζώα είναι μηχανές, για τον Hobbes, η κοινωνία είναι μηχανή, για τον La Mettrie, το ανθρώπινο σώμα είναι μηχανή, τελικά για τον Pavlov και τους διαδόχους του η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι παρόμοια μ' εκείνη μιας μηχανής. Δεν υπάρχει τίποτε που να μην ανάγεται σε φαινόμενο (συμβάν) ή σε μαθηματική υπόθεση (είτε, σε λιγότερο ευγενική γλώσσα, επιστημονική φαντασία). Ολόκληρος ο φυσικός κόσμος δεν θεωρείται τίποτε άλλο από άψυχη, νεκρή ύλη, της οποίας οι χημικές αλλαγές είναι μηχανικές διαδικασίες, βασισμένες σ' αυτό που ονομάζεται νόμος της αφθαρσίας της ύλης. Το κάθε τι, συμπεριλαμβανομένου και του ανθρώπινου νου, προσαρμόζεται στο πρότυπο μιας μηχανής, κατασκευασμένης από τεμαχισμούς, αναλύσεις και υπολογισμούς.

Μια κοσμοθεωρία θεμελιωμένη στο μοντέλο μιας μηχανής εισάγει ένα μηχανιστικό κόσμο. Ήδη από το πρώτο ήμισυ του δέκατου ένατου αιώνα, αν όχι νωρίτερα, οι επιστήμονες –και ειδικότερα οι επιστήμονες που θα εφάρμοζαν τις γνώσεις τους– άρχισαν να μετακινούνται προς το κέντρο της κοινωνικής και οικονομικής σκηνής. Βοηθούμενοι και υποκινούμενοι από βιομηχάνους και τραπεζίτες με πρακτικό μυαλό, που κατέχονταν από μια μοναδική αφοσίωση στην απόκτηση χρημάτων, ανεξάρτητα από την καταστροφή που προκαλούσαν, οι επιστήμονες άρχισαν να στρέφουν την πραγματογνωμοσύνη τους προς την πρακτική εκμετάλλευση των φυσικών πόρων του κόσμου. Θα πρέπει να θυμηθούμε επίσης ότι οι επιστήμονες πετούσαν στα σύννεφα του νέου *«πνεύματος του αιώνα»*. Υπήρχε στην ατμόσφαιρα ένα αίσθημα αισιοδοξίας, μια αίσθηση προώθησης προς το μέλλον, υπό την αιγίδα μιας νέας θεότητας, του Ορθού Λόγου, που τώρα επεξέτεινε την αυτοκρατορία του σ' ολόκληρη τη Δυτική συνείδηση. Ο Άνθρωπος ήταν φύσει καλός. Ο κόσμος ήταν ένας καλός τόπος για να ζήσει κανείς. Θα μπορούσε να είναι πολύ καλύτερος, μόνον εάν οι φυσικοί πόροι του και η ικανότητα του ανθρώπου να τους χρησιμοποιήσει μπορούσαν να αξιοποιηθούν πληρέστερα κι αποτελεσματικότερα.

Αυτό μπορούσαν να το κάνουν οι επιστήμονες.

Μπορούσαν να το κάνουν χρησιμοποιώντας την επιδεξιότητά τους στο ν' αναπτύσσουν τις απαιτούμενες τεχνικές, τα αναγκαία τεχνικά μέσα. Μ' αυτόν τον τρόπο, θα έμπαιναν στην μετωπική πρωτοπορία του δρόμου για την πρόοδο της ανθρωπότητας, με στόχο ένα καλύτερο κι ευτυχέστερο μέλλον. Οι επιστήμονες άρχισαν να παίρνουν τη θέση των ιερέων, όχι βέβαια για να μυήσουν στη βασιλεία των ουρανών, αλλά στον υπέροχο καινούργιο κόσμο των περισσότερων καταναλωτικών αγαθών και της απεριόριστης οικονομικής ανάπτυξης. Εμείς που ζούμε μέσα στις ωδίνες του φαινομένου που ονομάζουμε οικολογική κρίση –η οποία είναι πρώτιστα κρίση αναφορικά με τον άνθρωπο, κι όχι αναφορικά με το περιβάλλον του– ξέρουμε τόσο καλά την επιτυχία τους, που είναι περιττό να τη σχολιάζουμε. Το μόνο που πρέπει να λεχθεί εδώ είναι ότι, σαν αποτέλεσμα της δραστηριότητάς τους, προέκυψε ένας νέος τύπος κοινωνίας: η κοινωνία του σύγχρονου αστικοβιομηχανικού και τεχνολογικού κόσμου.

Γιατί η σύγχρονη τεχνολογία και τα προϊόντα της είναι η επιστημονική αντίληψη που την έχουν ζέψει για να μας υπηρετεί. Η συνθηκολόγηση της κοινωνίας μας στην κοσμοθεωρία της σύγχρονης επιστήμης, επέτρεψε στο τεχνικό πνεύμα να βεβηλώσει ολόκληρο το κοινωνικό πλαίσιο, ολόκληρο τον πλανήτη, και ν' αποστείλει ατέλειωτες στατειές από επιστημονικοτεχνικούς εμπειρογνώμονες να χαρτογραφήσουν και να κατατεμαχίσουν, να διαλύσουν και να λεηλατήσουν, να παραμορφώσουν και να ερημώσουν, με αμεροληψία, βασισμένοι στην εμπειρική απόδειξη, κι αν είναι δυνατόν με παρέμβαση των μαθηματικών ή άλλης εξειδικευμένης μεθοδολογίας, όλον τον ιστό της ανθρώπινης και κοσμικής ζωής – τον εξωτερικό περίγυρο και την εσωτερική διαπάλη, την τέχνη και την ιστορία, την κοινή γνώμη και την ατομική ενοχή, την παιδεία και την υγεία. Αρκεί να κοιτάξει κανείς τις εκατοντάδες εφημερίδες και περιοδικά στα επιστημονικά τμήματα των πανεπιστημίων και των πολυτεχνείων, για να πάρει μια ιδέα της μεγάλης εξάπλωσης της εξειδικευμένης παρέμβασης και της εξονυχιστικής έρευνας. Όλα σύρονται μέσα στη δίνη της εξειδίκευσης και υποβάλλονται στις διαδικασίες της. Τίποτε δεν είναι ιερό και απαραβίαστο. Τίποτε δεν ανήκει πια στη σφαίρα των Θεών ή στη σφαίρα του υπερφυσικού. Δεν υπάρχει πουθενά τίποτε που να μην πρέπει να διερευνηθεί, κι αν είναι δυνατόν να γίνει αντικείμενο εκμετάλλευσης. Ούτε ο πυθμένας του ωκεανού ούτε τα άστρα μπορούν να ξεφύγουν. Ούτε και μπορούν αυτές οι εισβολές της συστηματικής ανάλυσης να σταματήσουν ή ν' αποκηρυχθούν – εφόσον εξακολουθούν ν' αποδεικνύονται αποτελεσματικές, με την έννοια ότι είναι οι καλύτεροι και οι δραστικότεροι τρόποι για να επιτευχθούν ορισμένοι ποσοτικοί στόχοι, που είναι σε γενικές γραμμές οικονομικοί.

Εάν υπάρχουν ή μπορούν να παραχθούν αποτελεσματικά τεχνικά μέσα για την επίτευξη κάποιου στόχου, τότε αυτά τα μέσα πρέπει να δραστηριοποιηθούν, ανεξάρτητα από το τί είναι αυτός ο στόχος ή ποιο μπορεί να είναι το κόστος από ανθρώπινη άποψη. Ακόμα κι εκείνοι που ήταν αρχικά τα θύματα αυτών των διαδικασιών –δηλαδή το βιομηχανικό προλεταριάτο– γοητεύτηκαν από την αίγλη τους και τις θεωρούν σαν το μαγικό φυλακτό, που θα τους φέρει όλα όσα χρειάζονται στη ζωή τους. Όσο για τους εκλεκτούς της τεχνοκρατίας μας – αυτούς που χειρίζονται τις ανεξάντλητες επινοήσεις της σε μηχανές, συσκευές, τεχνικές, αυτούς που χειρίζονται τους υπολογιστές και τα συστήματα κυβερνητικής, την προσομοίωση και τις διαδικασίες της «θεωρίας των παιγνίων», την έρευνα της αγοράς και των κινήτρων, τις απέραντες κωδικοποιήσεις που είναι αναγκαίες για να υποστηρίξουν και να διευρύνουν την επίπλαστη στειρότητα της αυτοκρατορίας τους, το γόητρο αυτών των εκλεκτών είναι ουσιαστικά απρόσβλητο, γιατί από αυτούς εξαρτάται ολόκληρο το εποικοδόμημα για την επιβίωσή του και την ευτυχία του. Επιπλέον αν αυτοί είναι και αναγνώστες του Teilhard de Chardin, μπορούν να προσθέσουν ιδεολογικό στάρι γι’ άλεσμα στον μύλο του ρεαλισμού τους, γιατί αυτός θα τους έχει διδάξει ότι, μόνο μέσ’ απ’ το στέριωμα της «νοόσφαιρας», αυτής της στάθμης της ύπαρξης που κυριαρχείται μόνιμα από τον ανθρώπινο νου και τον προγραμματισμό του, το είδος μας θα επιτελέσει την δοσμένη από το Θεό αποστολή του και θα εκπληρώσει τα πεπρωμένα του.

Υπάρχει, παρ’ όλα αυτά, ένα τίμημα που πρέπει να πληρωθεί για τη χάλκευση γύρω μας μιας κοινωνίας τόσο μηχανοποιημένης, όπως η δική μας κι αυτό είναι το ότι μπορούμε να υπάρξουμε μέσα της, μόνο με την προϋπόθεση ότι θα προσαρμοστούμε σ’ αυτήν. Αυτή είναι η τιμωρία μας. Η κοινωνική μορφή που υιοθετήσαμε κόβει τη συνείδησή μας στα μέτρα των αναγκών της, και οι επιταγές της καλουπώνουν στα μέτρα τους την πείρα μας. Ο ανόργανος τεχνολογικός κόσμος που ανακαλύψαμε μένει καλά προσκολλημένος στην εσωτερική μας ύπαρξη κι επιδιώκει να την αναγάγει σ’ ένα τυφλό ανόργανο μηχανικό αντικείμενο. Επιζητεί να εξαλείψει ολόκληρες συγκινησιακές περιοχές της ζωής μας, ζητώντας μας να γίνουμε ένας νέος τύπος ύπαρξης, ένας τύπος που δεν είναι ανθρώπινος, όπως αυτή η ιδιότητα ήταν κατανοητή με τηη θρησκευτική κι ακόμη και με την ουμανιστική αντίληψη των πραγμάτων – ένας τύπος που δεν έχει καρδιά, δεν έχει στοργή δεν έχει αυθορμητισμό και είναι τόσο απρόσωπος, όσο τα μέταλλα και οι υπολογιστικές διαδικασίες στις οποίες εμπλέκεται.

Επιπλέον, δεν είναι μόνον ο συναισθηματικός μας κόσμος που απονεκρώνεται. Ο κόσμος τής δημιουργικής φαντασίας μας και την ευφυίας μας φτωχαίνει. Ο πιο μέτριος και χωρίς διακριτικά νοητικός τύπος

είναι εντελώς επαρκής για να μάθει τέλεια και για να εφαρμόσει τις διάφορες τεχνικές, επιστημονικές κι άλλες, οι οποίες χρειάζονται για να λειτουργήσει η κοινωνία μας. Ταυτόχρονα, τα αντικείμενα, που φτιάχνουμε ή παράγουμε βιομηχανικά, απαιτούν λίγη ή καθόλου δημιουργική συμμετοχή εκ μέρους μας. Όλα είναι αποτέλεσμα ορθολογικού προγραμματισμού και σχεδιασμού, τεχνικής επιδεξιότητας κι αποτελεσματικότητας, και τα παράγουμε –εξαναγκαζόμαστε να τα παράγουμε– με τον ελάχιστο δυνατό προσωπικό αγώνα και την ελάχιστη δυνατή προσωπική αφοσίωση, ενώ μέσ' από την παραγωγή τους, μπαίνουμε και στον αντικειμενικό σκοπό τους και γινόμαστε θύματα της απρόσωπης κι ανελέητης φύσης τους. Γιατί αυτά τα προϊόντα-μηχανές, οικιακά είδη, οργανωτικά προγράμματα, είναι από μόνα τους στερημένα από κάθε πνευματική ποιότητα: δεν αντικατοπτρίζουν τίποτε που να μην είναι υλικό, είναι σύμβολα του τίποτε, καταναλίσκονται ολότελα από τη δική τους αζωία και τη δική τους ανόργανη αδιαφορία. Κι ο άνθρωπος, που πρέπει να περάσει τη ζωή του ανάμεσά τους, ανάγεται σε μια παρόμοια κατάσταση.

Πράγματι, αυτό που ονομάζεται δουλειά, για την μεγάλη πλειοψηφία των μελών της κοινωνίας μας, σαπίζει την ίδια την ψυχή και το ίδιο το σώμα τους. Είναι δουλειά που δεν λαμβάνει υπόψη κανένα από τα προσωπικά χαρίσματα των ατόμων που απασχολούνται σ' αυτήν. Δεν έχει άμεση σχέση μ' αυτό που είναι το κάθε συγκεκριμένο πρόσωπο ή μ' αυτό μέσω του οποίου το πρόσωπο αυτό είναι ο εαυτός του κι όχι κάποιος άλλος. Η δουλειά είναι καθαρά εξωτερικευμένη ως προς το πρόσωπο και μπορεί αυτό το πρόσωπο να την ανταλλάξει με κάποια άλλη δουλειά –εάν υπάρχει κάποια διαθέσιμη– που να είναι εξ ίσου απρόσωπη και εξωτερικευμένη. Όσον αφορά την εργασία μας, η μεγάλη πλειοψηφία από μας, μέσα στην κοινωνία, ισοδυναμεί με απλές «μονάδες», ή αντικείμενα ή εμπορικά είδη, και είναι καταδικασμένη, όσο καιρό θα εργάζεται, σε καθαρά μηχανικές εργασίες, στις οποίες δεν υπάρχει τίποτε το ανθρώπινο, και των οποίων οι επιδόσεις δεν είναι με κανένα τρόπο σύμφωνες με τις εσωτερικώτερες και καθαρά προσωπικές μας ικανότητες και ταυτότητες.

Ένα μέρος της αρρώστειας μας ίσως γίνει κατανοητό, αν θυμηθεί κανείς ότι, όταν ένα άτομο δεν πληρεί την λειτουργία, για την οποία προορίζεται από τη φύση, που είναι και η κλίση του, αλλ' εξαναγκάζεται να εκτελέσει κάποια άλλη λειτουργία, που δεν είναι ουσιαστικά συνδεδεμένη μαζί του, τότε το άτομο αυτό δημιουργεί στον εαυτό του ένα ξεχαρβάλωμα και μια δυσαρμονία που επηρεάζει ολόκληρη την κοινωνία στην οποία ανήκει. Γιατί στην κοινωνία μας, αυτό δεν αποτελεί εξαίρεση. Είναι ο κανόνας. Και κάτω απ' αυτές τις περιστάσεις, το ξεχαρβάλωμα επηρεάζει όχι μόνο την κοινωνία, αλλά το ίδιο το κοσμικό

βασίλειο στο σύνολό του. Είναι περιττό να τονιστεί, ότι αυτή η κοσμική αταξία, που αντανακλά τον ριζικό απανθρωπισμό της κοινωνίας μας και είναι ανίατη, αν δεν γίνει μια καθολική επαναφορά του προσωπικού χαρακτήρα στις συνθήκες εργασίας μας, έχει κιόλας προχωρήσει πολύ. Καθώς οι συνθήκες εργασίας στην κοινωνία μας, και πάνω απ' όλα ο ίδιος ο τύπος της εργασίας –γιατί αυτό είναι το κρίσιμο σημείο– δεν μπορούν να ανακτήσουν τον προσωπικό τους χαρακτήρα να επανανθρωπισθούν, χωρίς διάλυση ολόκληρης της παρούσας επιστημονικής και βιομηχανικής υποδομής, μπορούμε κάπως να εκτιμήσουμε το μέγεθος τού αγώνα που βρίσκεται μπροστά μας.

Σ' αυτό το σημείο θα ήθελα να προλάβω μια πιθανή κριτική, ιδίως γιατί έτσι θα φτάσω στο κεντρικό σημείο ολόκληρης της επιχειρηματολογίας μου: το ερώτημα, γιατί η προσχώρηση στη σύγχρονη επιστημονική αντίληψη αναπόφευκτα συνεπάγεται τον απανθρωπισμό του ανθρώπου. Θα μπορούσε να λεχθεί ότι η μηχανιστική κοσμοθεωρία, την οποία εδώ ταυτίζω μ' εκείνη της σύγχρονης επιστήμης, έχει, πριν από πολύ καιρό, παραμεριστεί από τους ίδιους τους επιστήμονες κι έχει πεταχτεί στο σκουπιδότοπο των απομυθοποιημένων θεωριών, που αποτελεί την ιστορία της σύγχρονης επιστήμης. Η κβαντοθεωρία και η θεωρία της σχετικότητας, που προτάθηκαν στην καμπή του εικοστού αιώνα, μπορούν ν' αναφερθούν προς επίρρωσιν αυτού του ισχυρισμού, ότι δηλαδή η επιστημονική κοσμοθεωρία άλλαξε ριζικά.

Πρόσθετα, θα μπορούσε να επισημανθεί ότι φιλόσοφοι της επιστήμης, όπως ο Ernst Mach ή ο Henri Poincaré –για ν' αναφέρουμε μόνο δύο από τους πιο ευφυείς θετικιστές–, απέδειξαν ότι οι θεωρίες και οι επεξηγηματικές έννοιες της επιστήμης δεν είναι τίποτε παραπάνω από βολικά διανοητικά εργαλεία, μέσω των οποίων οι επιστήμονες χειρίζονται τα δεδομένα τους και τα ανάγουν σε συγκριτιστική ταξινόμηση, κι ότι πρέπει ν' αξιολογηθούν μόνο για τη χρησιμότητα και τη βολικότητά τους, κι όχι σαν διακηρύξεις αλήθειας αναφορικά με την πραγματικότητα. Ο Mach, βέβαια, και πιθανόν κι ο Poincaré, θα έφταναν στο σημείο να πουν ότι οπωσδήποτε δεν υπάρχουν έσχατες αλήθειες αναφορικά με την πραγματικότητα, μολονότι οι αλήθειες της επιστήμης βρίσκονται πιο κοντά σ' αυτήν, απ' όσο βρίσκονται οποιεσδήποτε άλλες που είναι δυνατόν ν' ανακαλύψουμε. Και πιο πρόσφατα, άλλοι φιλόσοφοι της επιστήμης, όπως ο Michel Polanyi, μίλησαν για το πόσο αδύνατο είναι, για τον επιστήμονα, να μην επηρεαστεί από καθαρά υποκειμενικούς παράγοντες, όπως τί περιμένει να βρει, τί τον έχουν πείσει άλλοι ότι θάπρεπε να δει, κ.ο.κ. – παράγοντες που σημαίνουν πως οι μετρήσεις των χρονικών και των χωρικών διαστημάτων δεν προσφέρονται απλώς στον νου, αλλά σ' ένα συγκεκριμένο

νου, βαθειά κι αξεδιάλυτα μπλεγμένο με τις δικές του υποκειμενικές και προσωπικές προκαταλήψεις κι απαιτήσεις.

Με λίγα λόγια, θα μπορούσαμε να φέρουμε το επιχείρημα ότι οι ίδιοι οι επιστήμονες δέχονται τώρα ότι οι καλύτερες από τις θεωρίες τους δεν είναι παρά υποθέσεις, κι ότι αυτές, ενώ με κανένα τρόπο δεν ανακαλύπτονται επαγωγικά, με βάση αντικειμενικά δεδομένα, όπως θα έκανε ένας εμπειριοκράτης της παλιάς σχολής, προβάλλονται τις περισσότερες φορές σαν η πιθανότερη εξήγηση ή ερμηνεία ορισμένων δεδομένων, σύμφωνα μ’ ένα συγκεκριμένο πρότυπο που ο εν λόγω επιστήμονας συμβαίνει να έχει αποδεχτεί. Έτσι, ο Le Verrier έθεσε αξιωματικά μέσ’ από καθαρά μαθηματικές μεθόδους, τον τότε άγνωστο πλανήτη Ποσειδώνα, και πιο πρόσφατα ο Watson κι ο Crick προχώρησαν μ’ ένα παρόμοιο τρόπο, όταν ανέπτυξαν τη θεωρία τους για τον γενετικό κώδικα. Θα μπορούσε να βγει το συμπέρασμα, ότι όλ’ αυτά σημαίνουν πως η παλιά κλειστή, άκαμπτη, μαντεμένια και μηχανιστική εικόνα του σύμπαντος στην οποία ο άνθρωπος θεωρούνταν ένα απλό γρανάζι σε μια εκτεταμένη κοσμική μηχανή, έχει μια για πάντα περάσει, και πως η επιστήμη, η καινούργια επιστήμη, είναι ανοικτή, ευέλικτη, απροσδιόριστη και πολύ περισσότερο ενήμερη των περιορισμών της, απ’ ό,τι συνέβαινε έως τώρα. Πραγματικά, μερικοί επιστήμονες και μερικοί θεολόγοι μαζί, έφθασαν μέχρι να σκεφθούν ότι ίσως να ήταν τώρα δυνατόν να συμφιλιωθούν η επιστήμη και η θρησκεία, σε μια επιστημονικοθρησκευτική αντίληψη των πραγμάτων.

Δεν υπάρχει αμφιβολία πως αυτό είναι εν μέρει αληθινό, όπως δεν υπάρχει αμφιβολία πως πολλοί επιστήμονες, ενήμεροι για την απανθρωπία των κλάδων τους που συντρίβει, ψάχνουν απελπισμένα να βρουν κάτι που θα μπορούσε να φανεί ότι επιτρέπει στο ανθρώπινο, κι ακόμη και στο θρησκευτικό στοιχείο, να επιβεβαιωθεί μέσα σ’ αυτούς. Για ένα ολόκληρο πεδίο φαινομένων στην ατομική φυσική και την αστρονομία, το παλιό μηχανικό πρότυπο είναι ακατάλληλο, και οι επιστήμονες που εργάζονται σ’ αυτές τις περιοχές είναι υποχρεωμένοι ν’ αναθεωρήσουν τις μεθόδους παρατήρησης, να εφεύρουν καινούργια και περισσότερο ευέλικτα πρότυπα και ν’ αναπτύξουν περισσότερο λεπτές μαθηματικές διαδικασίες για ν’ αναλύσουν τα πειραματικά δεδομένα τους.

Πράγματι, μερικοί επιστήμονες –κι ανάμεσά τους ο Fritjof Capra είναι ίσως ο πιο δημοφιλής εκπρόσωπος –ισχυρίζονται ότι αυτό που ονομάζουν νέα φυσική έχει εντελώς χειραφετηθεί από τη μηχανιστική κοσμοθεωρία της Καρτεσιανής και Νευτώνειας φυσικής, και στην πράξη έχει προχωρήσει κοντά στην

κοσμοθεωρία του Ανατολικού μυστικισμού. Οι δύο βασικές θεωρίες της μοντέρνας φυσικής –η κβαντική θεωρία και η θεωρία της σχετικότητας– έχουν να επιδείξουν, σύμφωνα με τους ισχυρισμούς του, όλα τα κύρια χαρακτηριστικά της Ανατολικής κοσμοθεωρίας. Η κβαντική θεωρία κατήργησε την παλιά θεωρία των θεμελιακά διακεκριμένων αντικειμένων, εισήγαγε την ιδέα του συμμέτοχου στο φαινόμενο, σε αντικατάσταση της έννοιας του παρατηρητή, και κατέληξε να βλέπει το σύμπαν σαν ένα διασυνδεδεμένο πλέγμα σχέσεων, που τα μέρη του καθορίζονται μόνο μέσ' από τους δεσμούς τους προς το σύνολο. Η σχετικότητα έκανε το κοσμικό πλέγμα ν' αποκτήσει ζωή, αποκαλύπτοντας τον εσωτερικό, δυναμικό χαρακτήρα του, αποδεικνύοντας ότι η δραστηριότητά του είναι η ίδια η ουσία της ύπαρξής του. Σαν αποτέλεσμα των παραπάνω, το σύμπαν αντιμετωπίζεται τώρα ως ένα δυναμικό πλέγμα αλληλεξαρτημένων γεγονότων. Καμμιά από τις ιδιότητες ενός τμήματος αυτού του πλέγματος δεν είναι θεμελιακή: η κάθε μία απορρέει από τις ιδιότητες των άλλων τμημάτων, και η συνολική αλληλουχία των αμοιβαίων αλληλεξαρτήσεών τους καθορίζει τη δομή ολόκληρου του πλέγματος.

Στην πραγματικότητα, βέβαια, τίποτε από τα παραπάνω δεν αντιπροσωπεύει μια απομάκρυνση από το βασικό εννοιολογικό πλαίσιο, που αποτελεί τη βάση της σύγχρονης επιστήμης. Κι αν χρειάζεται απόδειξη γι' αυτό, αυτή μπορεί να αναζητηθεί στο γεγονός ότι οι τρεις θεωρίες που η «νέα φυσική» θεωρεί σαν αξιώματα (μολονότι εξ ορισμού δεν είναι τίποτε άλλο από υποθέσεις) κι από τις οποίες εξαρτώνται πλήρως τα πορίσματά της –συγκεκριμένα οι δύο θεωρίες που ήδη αναφέρθηκαν (η κβαντική θεωρία και η θεωρία της σχετικότητας), καθώς και η θεωρία της εξέλιξης που τις συνοδεύει–, δεν είναι παρά αναπόφευκτες λογικές συνέπειες των προτάσεων που αποτελούν το βασικό εννοιολογικό πλαίσιο της σύγχρονης επιστήμης. Τίποτε το θεμελιακό δεν άλλαξε αναφορικά με την αποδοχή αυτών των προτάσεων: είναι τόσο αδιαφιλονίκητες όσο ήταν πάντοτε, και η πολύ εκθειασμένη «νέα φυσική» δεν είναι παρά η παλιά φυσική με νέα αμφίεση.

Πρόσθετα, με τον δικό της τρόπο, η «νέα φυσική» δεν είναι λιγότερο ντετερμινιστική και μηχανιστική από την παλιά φυσική: δεν μπορεί κανείς να ξεφύγει από τον ντετερμινισμό και την μηχανικότητα, αλλάζοντας απλά τον τρόπο με τον οποίο αυτός αντιλαμβάνεται τη σχέση ανάμεσα στα μέρη του φυσικού κόσμου, εκτός αν αναγνωρίσει ταυτόχρονα μια μη καθορισμένη και μη καθοριζόμενη αρχή σχέσεων, η οποία να υπερβαίνει συνολικά και τον κόσμο και *a fortiori* το ίδιο το βασίλειο της επιστημονικής έρευνας. Και φυσικά, στην περίπτωση της «νέας φυσικής», δεν αναγνωρίστηκε τέτοια αρχή, ενώ υποτίθεται ακόμη ότι όσα συμβαίνουν

στη σφαίρα των ατομικών και υπο-ατομικών γεγονότων, καθορίζονται από τους νόμους της στατιστικής, που μπορούν να εκφραστούν με μαθηματικούς όρους. Το μόνο που συνέβη ήταν, πως η αρχή της αιτιότητας της παλιάς φυσικής, που εφαρμοζόταν σε μεμονωμένα αντικείμενα και συμβάντα, αντικαταστάθηκε τώρα από μια αρχή στατιστικής αιτιότητας, στην οποία οι πιθανότητες για τα ατομικά συμβάντα καθορίζονται από τη δυναμική τού όλου συστήματος: βρισκόμαστε μέσα σ' ένα μεγαλύτερο κλουβί.

Σε τελευταία ανάλυση, αν η «νέα φυσική» πρόσφερε κάποια θετική υπηρεσία, αυτή είναι το ότι αποδεικνύει, καθαρότερα παρά ποτέ άλλοτε, την πλήρη ανικανότητα της σύγχρονης επιστήμης να πει οτιδήποτε, που να μπορεί κανείς κάπως να το πιστέψει, σχετικά με τη φύση του σύμπαντος. Πόρισμα της αρχής ότι οι ιδιότητες κάθε μέρους αυτού του σύμπαντος, καθορίζονται από τις ιδιότητες όλων των άλλων μερών, είναι το ότι, για να γίνει κατανοητό κάθε μεμονωμένο φαινόμενο, πρέπει επίσης να κατανοηθούν όλα τα υπόλοιπα φαινόμενα. Καθώς αυτό είναι εντελώς αδύνατο, οι φυσικοί οφείλουν να δεχθούν ότι εξ αιτίας της φύσης των πραγμάτων, η γνώση τους, στην καλύτερη περίπτωση, είναι μόνο σχετική και ίσως αποδειχθεί, αν μπορέσουν να λάβουν υπόψη τους περισσότερα φαινόμενα απ' όσα λαβαίνουν υπόψη τους στην πράξη, κατάφωρα λαθεμένη• επομένως μπορεί αυτή να μην είναι καθόλου γνώση, αλλ' απλά ένας παραλογισμός.

Έτσι, η προσπάθειά τους να εξηγήσουν πολλά φαινόμενα με τη διευρεύνηση που κάνουν σε λίγα, είναι μια καθαρά αυθαίρετη μέθοδος, και δεν έχει καμμιά σχέση με τη γνώση, με τη σωστή έννοια της λέξης. Κι όμως αυτό είναι όλο κι όλο ό,τι μπορούν να κάνουν, όπως ομολογούν και οι ίδιοι: το ότι όλες οι επιστημονικές θεωρίες και τα πρότυπα είναι εξ ορισμού προσεγγίσεις, και ίσως είναι εντελώς ακατάλληλα για να μεταδόσουν μια αληθινή εικόνα της πραγματικότητας, με την οποία αυτά εμφανίζονται ότι ασχολούνται, είναι το συμπέρασμα στο οποίο καταδικάστηκε ολόκληρη η επιστημονική έρευνα, από τις προϋποθέσεις εκκίνησής της.

Ίσως τίποτε δεν δείχνει τόσο το αδιέξοδο στο οποίο σύρθηκε η σύγχρονη επιστήμη, όσο το τί ισχυρίζονται οι υπέρμαχοί της σαν ένα από τα κύρια σημεία της προόδου της, και συγκεκριμένα το ότι αποδέχονται ότι η συνείδηση του παρατηρητή (ή του συμμέτοχου) αποτελεί ουσιαστική πλευρά του συμπεράσματος που αυτός συνάγει για το χαρακτήρα των φυσικών φαινομένων. Πέρα από το γεγονός ότι αυτό είναι κάτι που μπορροούσε να το είχε μάθει κανένας από οποιαδήποτε πνευματική ή μεταφυσική παράδοση, άξια του ονόματος, η άποψη αυτή, αν συλλογιστεί

κανένας τις αρχές από τις οποίες ξεκίνησαν, φέρνει τους ίδιους τους επιστήμονες σε μια θέση χωρίς νόημα.

Γιατί, αν η ανθρώπινη συνείδηση παίζει ένα κρίσιμο ρόλο στη διαδικασία της παρατήρησης, σε τέτοιο βαθμό, ώστε η απόφασή μου για το πώς παρατηρώ ένα ηλεκτρόνιο, για παράδειγμα, να καθορίζει τις ιδιότητες που στην πραγματικότητα του αποδίδω, τότε πρέπει να βγει το συμπέρασμα, πως μέχρι να γνωρίσω τί είναι η συνείδηση και ποια είναι τα χαρακτηριστικά και τα όρια τής συνείδησης με την οποία παρατηρώ, δεν έχω τη δυνατότητα να εκτιμήσω με ποιο τρόπο η συνείδησή μουέχει προσδιορίσει τις ιδιότητες που είμαι ικανός να παρατηρήσω σ’ ένα συγκεκριμένο φαινόμενο, ή ακόμη σε ποιο βαθμό, ό,τι παρατηρώ, μπορεί βέβαια ν’ αντανακλά απλώς τη δική μου συνείδηση, αλλά από διαφορετική σκοπιά, δεν έχει παρά λίγα πράγματα ή τίποτε να κάνει με ό,τι μπορεί κανείς να ονομάσει πραγματικότητα. Πραγματικά, εάν –όπως παραδέχονται οι νέοι φυσικοί– κάθε μεταβολή της συνείδησης αλλοιώνει το παρατηρούμενο, ο σύγχρονος επιστήμονας δεν κάνει τίποτε άλλο, όταν εισηγείται θεωρίες, από το να «αντικειμενικοποιεί» απλά, στη συμβατική γλώσσα του κλάδου του, τις οριοθετήσεις της δικής του ατομικής συνείδησης. Αν κατείχε έναν υψηλότερο βαθμό συνείδησης από αυτόν που πραγματικά διαθέτει, θα έβλεπε τα πράγματα κάτω από ένα εντελώς διαφορετικό φως, κι επομένως θα συμπέραινε έχοντας μια τελείως διαφορετική κατανόηση γι’ αυτά, μια κατανόηση που ίσως αυτός να εύρισκε ότι είναι αδύνατον να εκφραστεί στη γλώσσα των μαθηματικών.

Όλ’ αυτά ξεκαθαρίζουν ακόμη περισσότερο, ότι η «νέα φυσική» είναι παγιδευμένη όσο και η παλιά φυσική, μέσα σ’ ένα εννοιολογικό πλαίσιο, από το οποίο μπορεί να ξεφύγει μόνο αν αναγνωρίσει αυτό που από τώρα θα έπρεπε να είναι αυτονόητο, την απόλυτη ανεπάρκεια των αρχικών υποθέσεών της. Εν πάση περιπτώσει, οποιουσδήποτε ισχυρισμούς –ωστόσο κίβδηλους– κι αν προβάλλουν τώρα οι επιστήμονες για τη «νέα φυσική», η παλιά φυσική είναι ακόμη στην πραγματικότητα η φυσική μιας εξίσου πλατειάς περιοχής φαινομένων, όλων εκείνων των φαινομένων που ανήκουν σ’ αυτό που θα μπορούσε να ονομαστεί τοπικό μας περιβάλλον, του κοινού χώρου και χρόνου.

Όσον αφορά στις αποκαλούμενες βιολογικές επιστήμες, εκεί η επιστημονική σκέψη είναι πραγματικά πιο χοντροκομμένα μηχανιστική απ’ οπουδήποτε αλλού. Στη βιολογία, το κύτταρο είναι ένα *«χημικό εργαστάσιο»*, τα ριβοσώματα κατευθύνονται από μια *«μηχανή προγραμματισμού»*, το RNA είναι όμοιο μ’ *«έναν εργάτη μιας βιομηχανίας πολυγραφήσεων που αντιγράφει το πρόγραμμα μιας*

αυτόματης μηχανής στο πληκτρολόγιο μιας διατρήτριας», κ.ο.κ. *«Για την επιστήμη»*, όπως δηλώνει ο Joseph Needham, *«ο άνθρωπος είναι μια μηχανή, κι αν δεν είναι αυτό, τότε δεν είναι τίποτε»*.

Και για να επιβεβαιώσει τα λόγια του, και να δώσει με τρόπο αποτελεσματικό μια εικόνα αυτού που ήδη είπα, ότι ο απαιτούμενος από την επιστήμη τύπος νόησης μπορεί να είναι ο πιο μέτριος και ανυπόληπτος από την άποψη της κοινής ανθρώπινης νοημοσύνης, ο Francis Crick, βραβευμένος με το βραβείο Nobel, αυτός που ανακάλυψε την διπλή ελικοειδή δομή του DNA, μπορεί και γράφει: *«Εγώ ο ίδιος, όπως πολλοί επιστήμονες, πιστεύω πως η ψυχή είναι φανταστική, κι ότι αυτό που αποκαλούμε νου μας είναι απλά ένας τρόπος για να μιλήσουμε για τις λειτουργίες των εγκεφάλων μας»*. Και μπορεί και προσθέτει: *«Από τη στιγμή που προσαρμόζεται κανείς στην ιδέα ότι βρισκόμαστε εδώ γιατί εξελιχθήκαμε από απλές χημικές ενώσεις με μια διαδικασία φυσικής επιλογής, είναι αξιοσημείωτο πόσα από τα προβλήματα του σύγχρονου κόσμου προσλαμβάνουν ένα εντελώς καινούργιο φως»*.

Η πραγματική παρ’ όλ’ αυτά αιτία που ακυρώνει τον ισχυρισμό, ότι η σύγχρονη επιστημονική νοοτροπία είναι θεμελιακά διαφορετική από εκείνη του Γαλιλαίου, του Καρτέσιου και του Νεύτωνα, άρα και πιο επιδεκτική στον εξανθρωπισμό, βρίσκεται πολύ βαθύτερα από αυτήν την συνεχιζόμενη προσκόλληση στην παρομοίωση με τη μηχανή. Οι επιστήμονες μπορούν πολύ ωραία να ζήσουν χωρίς αυτήν την παρομοίωση και να υιοθετήσουν κάποια άλλη στη θέση της. Αυτό δεν είναι θεμελιακά πολύ σημαντικό. Αλλ’ εκείνο που δεν μπορούν να κάνουν, δίχως να παραδεχθούν την ολοκληρωτική τους ανεπάρκεια, είναι ν’ αποχωριστούν εκείνες τις αρχικές υποθέσεις, ή προϋποθέσεις, πάνω στις οποίες βασίζεται η ίδια η σύγχρονη επιστήμη. Και λέγοντας αρχικές υποθέσεις, εννοώ επιστημολογικές παραδοχές, δηλαδή το εννοιολογικό πλαίσιο της νόησης, μέσα στο οποίο εργάζεται ο σύγχρονος επιστήμονας, είτε αυτός το αντιλαμβάνεται, είτε όχι.

Οι σύγχρονοι επιστήμονες ίσως αναγνωρίσουν ότι οι θεωρίες τους δεν είναι παρά υποθετικά σχήματα, λίγο πολύ χρήσιμα και βολικά. Ίσως παραδεχθούν ότι η παλιά εμπειριοκρατική επιστημολογία–σύμφωνα με την οποία η γνώση μπορεί ν’ αποκτηθεί μόνο με βάση την παρατήρηση– ήταν ακατάλληλη και ίσως εσφαλμένη, κι ότι μέσα σε κάθε πράξη παρατήρησης και σε κάθε διατύπωση θεωρίας υπεισέρχονται παράγοντες –κληρονομικοί, πολιτιστικοί, υποκειμενικοί–, που ο

επιστήμονας δεν μπορεί να προδιαγράψει, και για τους ίσως πραγματικά να μην είναι σχεδόν καθόλου ενήμερος. Αλλά δεν μπορούν ν' απορρίψουν αυτές καθεαυτές τις αρχικές υποθέσεις της ίδιας της σύγχρονης επιστημονικής σκέψης, εκτός εάν πρόκειται να ομολογήσουν μια πραγματική εσωτερική μεταβολή. Κι αυτές οι υποθέσεις, αυτές οι βαθύτερες αρχικές υποθέσεις, είναι σήμερα οι ίδιες μ' εκείνες των επιστημόνων του 17ου αιώνα. Και η αιτία για την οποία οι επιστήμονες, χωρίς να υποστούν την εσωτερική μεταλλαγή για την οποία μίλησα, δεν μπορούν να εξανθρωπίσουν την επιστήμη, οφείλεται στο ότι ο απανθρωπισμός εδράζεται σ' αυτές τις ίδιες τις αρχικές υποθέσεις στις οποίες βασίζεται η σύγχρονη επιστήμη.

Εδώ φτάνουμε στο κεντρικό σημείο του ζητήματος: ίσως φανεί προπέτεια να προσπαθήσουμε να εμφανίσουμε τις αρχικές υποθέσεις τής σύγχρονης επιστημονικής γνώσης σε μερικές φράσεις. Αλλά νομίζω ότι μπορεί να γίνει. Βασικά, οι επιστημονικές θεωρίες, είτε παραδοχές είναι αυτές είτε ερμηνείες, είναι προτάσεις, που είτε μπορούν να επαληθευθούν, με αναφορά στην εμπειρική απόδειξη ή στο πείραμα, είτε, τουλάχιστον, δεν μπορούν να αποδειχθούν εσφαλμένες από την παραπάνω απόδειξη ή πείραμα. Με άλλα λόγια, η επιστημονική γνώση προϋποθέτει δύο όρους ή πόλους. Ο πρώτος είναι η ικανότητα για ουσιαστική διατύπωση επιστημονικών προτάσεων. Κι ο δεύτερος είναι ένας «αντικειμενικός» κόσμος φαινομένων που την τροφοδοτεί με ακατέργαστο υλικό για απόδειξη και πείραμα, σε αντιπαράθεση με τα οποία αυτές οι προτάσεις της μπορούν να ελεγχθούν άμεσα ή έμμεσα. Χωρίς αυτά, δεν θα υπήρχε γνώση, με την έννοια που η σύγχρονη επιστήμη αντιλαμβάνεται αυτή τη λέξη.

Στην πραγματικότητα, είναι απόλυτα σαφές ότι οι δύο όροι δεν είναι συμμετρικοί ή ίσης σπουδαιότητας. Ο πρώτος –εκείνος που ονόμασα ικανότητα για ουσιαστική διατύπωση επιστημονικών προτάσεων– είναι κι ο αποφασιστικός. Είναι αποφασιστικός όχι μόνο γιατί είναι ο παράγων που διατυπώνει, αλλ'νεπίσης γιατί ταυτίζεται με την ικανότητα για παρατήρηση και παρέχει τα κριτήρια για τον προσδιορισμό τού τί παρατηρείται, καθώς επίσης και τα κριτήρια για τη συνάφεια, ή τη μη συνάφεια, το συμβιβαστό ή το ασυμβίβαστο των πληροφοριών που συσσωρεύει σαν αποτέλεσμα των παρατηρήσεών του. Πραγματικά, αυτή και μόνον η ικανότητα είναι ο υπέρτατος διαιτητής της επιστημονικής γνώσης. Επομένως είναι κρίσιμο, αν κάποιος πρόκειται ν' αποτιμήσει την αξία αυτής της γνώσης, να γνωρίσει τί είναι αυτή η ίδια η παραπάνω ικανότητα, καθώς επίσης και τα κριτήρια με τα οποία εκτιμά κι αξιολογεί το υλικό της. Γιατί αυτό που είναι και οι κανόνες που διέπουν τη δραστηριότητά της, θα καθορίσουν τον όλο χαρακτήρα των εννοιών που αυτή διατυπώνει.

Εδώ θα μπορούσα ν’ αναφερθώ σε μια διάκριση ανάμεσα στα δύο όργανα της γνώσης στον άνθρωπο, τον πνευματικό νου και τη λογική διάνοια. Και θα μπορούσα να προσδιορίσω ότι το όργανο από το οποίο καθορίζεται η σύγχρονη επιστήμη, δεν είναι ο πνευματικός νους, με τη δύναμη που έχει να συλλαμβάνει και να κάνει βίωμά του μεταφυσικές και αιώνιες πραγματικότητες, αλλά η λογική διάνοια, η οποία, αυτή καθεαυτή, είναι ανίκανη να αντιληφθεί και να βιώσει τέτοιες πραγματικότητες. Επομένως, το ζήτημα στην προκειμένη περίπτωση είναι να αναγνωρισθούν τα χαρακτηριστικά της λογικής διάνοιας κι ακόμη να γίνει αντιληπτή η φύση των κανόνων στους οποίους αυτή αναφέρεται για να εκπληρώσει το ρόλο που της ανέθεσαν οι σύγχρονοι επιστήμονες. Γιατί τείνει να γίνει αξίωμα για τους επιστήμονες, το ότι ο τομέας γνώσεών τους είναι ορθολογικός ή τουλάχιστον τόσο ορθολογικός όσο άλλοι τομείς, κι ότι αντίστοιχα η μορφή γνώσης του τομέα τους έχει ορθολογικό σχήμα. Επομένως έχει σημασία να δει κανείς με ποια έννοια αληθεύει αυτό.

Η διάνοια είναι αυτή η ικανότητα να τμηματοποιεί, να αναλύει και να ταξινομεί υλικό, καθώς και να βγάζει συμπεράσματα με τη βοήθεια της αναλυτικής ή της αναλογικής λογικής, της μέτρησης και της μηχανικής σύνδεσης. Αλλά τα συμπεράσματα που βγάζει, σαν αποτέλεσμα της δραστηριότητάς της δεν είναι μόνο αυθαίρετα. Εξαρτώνται από το εννοιολογικό πλαίσιο ή πλαίσιο των προϋποθέσεων μέσα στο οποίο λειτουργεί η διάνοια, γιατί ο υποθέσεις αυτές παρέχουν τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία αυτή εκτιμά και ερμηνεύει το υλικό που της παρουσιάζεται. Αυτό σημαίνει ότι το πεδίο της διάνοιας περιορίζεται, από τη μια πλευρά από το υλικό που της παρέχεται κι από την άλλη από τις υποθέσεις μέσα από τις οποίες φτάνει να εκτιμήσει το παραπάνω υλικό, παρ’ όλο που οι υποθέσεις αυτές δεν απορρέουν αναγκαστικά απ’ αυτό το υλικό. Η διάνοια γνωρίζει αυτό το υλικό, μόνο σύμφωνα με το πώς αυτό εμφανίζεται στη διάνοια κι όχι όπως είναι καθεαυτό. Με τον ίδιο τρόπο η διάνοια γνωρίζει τις υποθέσεις μόνο σαν λογικές δυνατότητες, κι όχι σαν πραγματικότητες καθεαυτές.

Όσον αφορά στις υποθέσεις ή προϋποθέσεις που αποτελούν το πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η διάνοια, και που παρέχουν στη διάνοια τα κριτήρια για τις ερμηνείες της και τις αποτιμήσεις της, οι προϋποθέσεις αυτές δεν είναι απλώς εγγενείς στην ίδια τη διάνοια, ούτε και ορισμένες από αυτές είναι ορθολογικότερες από άλλες, αντίθετα με ότι είναι συχνά παραδεκτό. Οι προϋποθέσεις είναι οι αφετηρίες –ας τις ονομάσουμε έτσι– που η διάνοια οφείλει να αποδεχθεί ή να υιοθετήσει, συνειδητά ή ασυνείδητα, *a priori*, ως όρο για την ίδια τη λειτουργία της. Από αυτή την άποψη είναι εξωγενείς ως προς τη διάνοια,

και διαφεύγουν τον έλεγχό της, ακριβώς όπως η πραγματικότητα ή η μη-πραγματικότητά τους, η αλήθεια ή η αναλήθειά τους δεν επιδέχονται ορθολογιστική ή λογική απόδειξη. Μ' άλλα λόγια είναι άρθρα πίστεως, αν και όχι αναγκαστικά πίστεως σε πνευματικές ή μεταφυσικές πραγματικότητες. Όλη η ικανότητα της διάνοιας αναφορικά με αυτές έγκειται το πολύ-πολύ στη δυνατότητα που έχει να δέχεται ή να απορρίπτει την προσκόλλησή της σ' ένα συγκεκριμένο πλαίσιο προϋποθέσεων κι όχι σε κάποιο άλλο.

Αφού έχουν έτσι τα πράγματα, η διάνοια μπορεί να αντλήσει τις προϋποθέσεις, σύμφωνα με τις οποίες λειτουργεί, είτε «άνωθεν», από τον μεταφυσικό ή πνευματικό κόσμο, περίπτωση στην οποία αυτές οι προϋποθέσεις θα της κοινοποιηθούν απ' ευθείας, μέσω της νοητικής σύλληψης αυτού του κόσμου, ή έμμεσα, μέσω των αποκεκαλυμμένων γραφών ή μέσω μιας συγκεκριμένης θρησκευτικής παράδοσης και των θεόπνευστων γραπτών κειμένων των αναγνωρισμένων πνευματικών διδασκάλων της. Αλλοιώτικα, μπορεί να τις αντλήσει μ' ένα λίγο πολύ αυθαίρετο τρόπο, από τους συλλογισμούς ατόμων ή ομάδων ατόμων που διατυπώνουν αυτές τις αντιλήψεις, χωρίς αναφορά σε κάποια πνευματική πηγή γνώσης. Σ' αυτή την τελευταία περίπτωση, οι προϋποθέσεις θα είναι καθαρά υποκειμενικές, και δεν θα έχουν περισσότερη αυθεντία ή αυθεντικότητα από εκείνες που άλλα άτομα, πάλι με καθαρά υποκειμενικά κριτήρια, διαλέγουν για να εναρμονισθούν μ' αυτές ή μ' εκείνους που τις προέβαλαν.

Όπως έχουμε ήδη αντιληφθεί, το εννοιολογικό πλαίσιο μέσα στο οποίο λειτουργεί η σύγχρονη επιστημονική νοοτροπία, δεν προϋποθέτει προσκόλληση σ' ένα συγκεκριμένο θρησκευτικό δόγμα ή σε κάποια φώτιση από μια πνευματική πηγή γνώσης. Αντίθετα, πηγάζει από τον κορμό των φιλοσοφικών ιδεών, που μπορεί να λεχθεί ότι βρήκαν τον αντιπροσωπευτικό τους εκπρόσωπο σε μορφές σαν τον Καρτέσιο και τους ομολόγους του. Είναι ένα σώμα ιδεών που ορίζει πρώτα πως η διάνοια είναι η υπέρτατη ικανότητα για γνώση, κι έπειτα ότι τα συμπεράσματα της διάνοιας μπορούν να είναι απόλυτα σωστά, χωρίς αναφορά σε οποιεσδήποτε αγιογραφικές ή αποκεκαλυμμένες αρχές γνώσης, ακόμη κι αν αυτά τα συμπεράσματα αντιφάσκουν με τις παραπάνω αρχές. Επί πλέον, σύμφωνα με τις ιδέες αυτές, τα συμπεράσματα της διάνοιας, είναι δυνατό ν' ανακηρυχθούν άκυρα, μόνο αν αντιφάσκουν είτε με την εμπειρική απόδειξη των αισθητών δεδομένων ή της αισθητής εντύπωσης είτε με το πείραμα που εκτελέστηκε σε συνάρτηση με τον κόσμο των φαινομένων.

Αυτό πρακτικά σημαίνει ότι η σύγχρονη επιστημονική νοοτροπία, όχι μόνο δεν αναγνωρίζει την αυθεντία ή την αυθεντικότητα

οποιουδήποτε υπερ-ατομικού συστήματος γνώσης, από το οποίο να αντλεί το πλαίσιο των προϋποθέσεών της, κι επομένως και τα κριτήρια σύμφωνα με τα οποία συνάγει τα συμπεράσματά της, αλλά και είναι επίσης ριζικά εξαρτημένη από τις πληροφορίες που της παρέχονται μέσ' από την παρατήρηση του κόσμου των φαινομένων. Καθώς αυτός ο κόσμος είναι εξ ορισμού ένας κόσμος μεταβολής και παροδικότητας, είναι επόμενο τα συμπεράσματα που συνάγονται με βάση την παρατήρησή του, να μην είναι αυτά τα ίδια τίποτε άλλο από σχετικά ως προς εκείνα τα πράγματα που μεταβάλλονται και δεν είναι μόνιμα, κι επομένως να έχουν τον ίδιο μ' αυτά τα πράγματα προσωρινό χαρακτήρα. Δεν είναι τυχαίο το ότι ανάμεσα στις τρέχουσες θεωρίες της σύγχρονης επιστήμης, μια απ' αυτές είναι εκείνη της εξέλιξης, μια άλλη είναι εκείνη της σχετικότητας, και μια τρίτη είναι εκείνη της απροσδιοριστίας.

Από τα παραπάνω θα γίνει φανερό πως αν και θα μπορούσε κανείς να πει ότι η σύγχρονη επιστήμη είναι ορθολογική, καθώς τα συμπεράσματά της έπονται λογικά από τις αρχικές υποθέσεις της, κανείς δεν θα μπορούσε να πει ότι είναι έστω και στο ελάχιστο ορθολογική, αναφορικά με την απόφασή της να υιοθετήσει στην πράξη αυτές τις αρχικές υποθέσεις, κι όχι οποιεσδήποτε άλλες, και να τις τοποθετήσει σε πρώτη θέση. Μ' άλλα λόγια, η σύγχρονη επιστήμη, παρ' όλη την προσφυγή της σε λογικές κατηγορίες, δεν είναι σε τελευταία ανάλυση ούτε περισσότερο, ούτε λιγότερο λογική από οποιοδήποτε άλλο σύστημα πίστης, που, από κάποιο δεδομένο πλαίσιο παραδεδεγμένων αρχικών υποθέσεων, επιτρέπει να εξαχθούν ορισμένα συμπεράσματα, μέσω της λογικής ανάλυσης και της επαγωγής. Η σύγχρονη επιστήμη δεν είναι, απ' αυτή την άποψη, περισσότερο ή λιγότερο ορθολογική από οποιαδήποτε μορφή δογματικής θρησκείας. Η ιδιαιτερότητά της έγκειται στο ότι οι αρχικές υποθέσεις της αποκλείουν, με τόση αυστηρότητα, τις πνευματικές αξίες και αρχές, από το να καθορίζουν τις ερμηνείες της και τα συμπεράσματά της για την ανθρώπινη και την όποια άλλη ζωή.

Γιατί η σύγχρονη επιστήμη έχει την αφετηρία της σε μια επανάσταση της συνείδησης, ή ανταρσία προς τα επουράνια, που είχε σαν αποτέλεσμα η ίδια η διάνοια στην αρχή να παραβλέπει έπειτα να αρνηθεί τις πνευματικές πηγές γνώσεις και τέλος να αποκλεισθεί από αυτές. Κι αυτό σήμαινε ότι υποχρεώθηκε να υιοθετήσει αρχικές υποθέσεις μη-πνευματικού και καθαρά ατομικιστικού τύπου, και να εφαρμόσει κριτήρια που εξυπακούονται από αυτές τις υποθέσεις στην ανάλυση και την έρευνα των δεδομένων που της παρέχει ο κόσμος των φαινομένων. Εξάλλου, η διάνοια δεν είναι και δεν μπορεί να είναι ένα ουδέτερο στοιχείο, ή *tabula rasa* πάνω στο οποίο τα αντικείμενα αυτού του κόσμου να μπορούν ν'

αυτοπροβάλλονται, με τέτοιο τρόπο, ώστε ν’ αποκαλύπτουν τη δική τους εσωτερική μορφή. Μάλλον το αντίθετο συμβαίνει: αυτό που η διάνοια διακρίνει σ’ ένα αντικείμενο, αντανακλά απλά και μόνο αυτό που το δικό της εννοιολογικό πλαίσιο κι ο δικός της έμφυτος χαρακτήρας τής επιτρέπουν να διακρίνει.

Αυτό σημαίνει πως όταν η διάνοια, αφώτιστη από κάποια πνευματική ή μεταφυσική αρχή γνώσης, στρέφεται στον κόσμο των φαινομένων για πληροφόρηση, όχι μόνο αυτά που διακρίνει θα οριοθετούνται από τις δικές της παραδεδεγμένες αρχικές υποθέσεις, οποιεσδήποτε κι αν συμβαίνει να είναι αυτές, αλλ’ επίσης, με την ανάλυση και την ταξινόμηση αυτών που διακρίνει, θα παίρνει υπόψη μόνο εκείνες τις πλευρές που επιδέχονται μέτρηση και μηχανική σύνδεση. Οποιεσδήποτε πλευρές δεν επιδέχονται μέτρηση και μηχανική σύνδεση πρέπει, σύμφωνα με τη φύση των πραγμάτων, να διαφεύγουν την αρπαγή της διάνοιας, κι επομένως δεν μπορούν να υπεισέλθουν στα συμπεράσματα στα οποία αυτή καταλήγει με βάση την παρατήρηση. Με άλλα λόγια, η διάνοια δεν είναι δυνατόν ν’ αποφύγει την επιβολή των δικών της περιορισμών πάνω στο υλικό που επισκοπεί.

Στην πραγματικότητα, αυτοί οι περιορισμοί ενεργούν σαν ένας επιλογέας που καθορίζει τί διακρίνει η διάνοια και τί δεν διακρίνει. Γι’ αυτό το λόγο, αυτά που προσλαμβάνει μεσ’ από την πληροφόρηση, ανακρίνοντας τον κόσμο των φαινομένων, –ανακρίνοντας δηλαδή τα *«συμβάντα της φύσης»*– θα είναι, ας τα πούμε έτσι, απλά και μόνο οι αντηχήσεις της δικής της φωνής. Πραγματικά, τα συμπεράσματα που εξάγει η διάνοια, σαν αποτέλεσμα της ανάλυσης και ταξινόμησης που κάνει στα αισθητά δεδομένα, σύμφωνα με τα κριτήρια που έχει υιοθετήσει, και με τον έμφυτο τρόπο λειτουργία της, αντιπροσωπεύουν μόλις κάτι παραπάνω από μια επίδειξη εγγαστριμυθείας, στην οποία ο κόσμος των φαινομένων παίζει το ρόλο της κούκλας. Ούτε αλλάζει η κατάσταση με την προσθήκη οργάνων που παρεμβάλλονται ανάμεσα στη διάνοια και τα αντικείμενα που αυτή παρατηρεί: οσοδήποτε περίπλοκο κι ευαίσθητο κι αν είναι το ίδιο το όργανο, η πληροφορία που μεταφέρει δεν μπορεί να διαφύγει από τους περιορισμούς, που ισχύουν για την ίδια τη διαθέσιμη παρατηρητική ικανότητα, ή να τους υπερβεί.

Αυτή είναι η αιτία για το ότι το είδος γνώσης που είναι ικανή ν’ αποκομίσει η διάνοια δεν είναι παρά μια αντανάκλαση των δικών της εγγενών χαρακτηριστικών και των μη-πνευματικών αρχικών υποθέσεων που έχει υιοθετήσει, και δεν έχει παρά μικρή ή καμμία σχέση με το τί είναι τα αντικείμενα καθεαυτά, στην ζωντανή τους πραγματικότητα. Το μόνο που μπορεί να κάνει η διάνοια είναι να κλείσει τον άνθρωπο στον

εαυτό του, να τον αλυσοδέσει με τις δικές του γνώμες και προκαταλήψεις και να τον καταδικάσει να ικανοποιείται με αυτά που, στην καλύτερη περίπτωση, δεν είναι τίποτε άλλο από την εξωτερική εμφάνιση των αντικειμένων. Το τί είναι τα αντικείμενα καθεαυτά, στην ζωντανή τους πραγματικότητα, είναι κάτι που δεν μπορεί να συλλάβει• και είναι γι' αυτό το λόγο που η σύγχρονη επιστήμη, βασισμένη καθώς είναι σ' έναν ορθολογισμό υποταγμένο σε μη-πνευματικές κατηγορίες, ποτέ δεν θα καταφέρει να προσεγγίσει τη γνώση κάποιου αντικειμένου καθεαυτού, όσο κι αν η ίδια ασχολείται με το πείραμα και την παρατήρηση ή όσο βαθειά κι αν προχωρήσει στο έργο του τεμαχισμού και της ανάλυσης. Αυτή είναι η κατάσταση στην οποία καταδικάστηκε η σύγχρονη επιστήμη και στην οποία εξακολουθεί να βρίσκεται παγιδευμένη. Εξαναγκάζεται, από τις ίδιες τις αρχικές υποθέσεις ν' αγνοεί ότι υπάρχουν στα πράγματα εκείνες οι ιδιότητες που ξεπερνούν την πεπερασμένη εμφάνιση αυτών των πραγμάτων, όπως ξεπερνούν την ικανότητα της διάνοιας για ανάλυση κι επαγωγή. Κι όμως, είναι κυρίως αυτές οι ιδιότητες που κάνουν ένα ανθρώπινο πλάσμα να είναι αυτός ή αυτή που είναι: ουσιαστικά η ανθρωπιά του ανθρώπινου πλάσματος εξαρτάται από τη συμμετοχή του ή τη συμμετοχή της στο θεϊκό. Επομένως, το να βασίζει κανείς μια αποτίμηση του ανθρώπου στην παραδοχή ότι αυτός πρέπει να νοείται χωριστά από αυτές τις έμφυτες θεϊκές ή πνευματικές ιδιότητες που αποτελούν την ουσιαστική του φύση και τον κάνουν ανθρώπινο ον, θα καταλήξει σε αντιλήψεις που υποβιβάζουν τον άνθρωπο σε μια υπάνθρωπη ή ακόμη απάνθρωπη κατάσταση. Το αποτέλεσμα είναι ο απανθρωπισμός του ανθρώπου.

Κι όμως αυτό ακριβώς εξαναγκάζεται να κάνει η σύγχρονη επιστημονική νοοτροπία, αφού η αποτίμησή της για τον άνθρωπο βασίζεται ακριβώς σε τέτοιες παραδοχές. Πραγματικά, θα μπορούσε κανείς να προχωρήσει παραπέρα και να πει ότι ολόκληρο το εννοιολογικό πλαίσιο, μέσα στο οποίο άγεται η σύγχρονη επιστήμη, αποκλείει κάθε κατανόηση του ανθρώπου, διαφορετική από αυτή που έτσι τον εξευτελίζει. Γι' αυτό μπορεί να λεχθεί ότι η απανθρωπία οικοδομείται σ' αυτές ακριβώς τις προϋποθέσεις, πάνω στις οποίες βασίζεται η ίδια η σύγχρονη επιστήμη. Γι' αυτό επίσης το λόγο, οι μορφές ζωής, κοινωνικής κι άλλης, που αναπτύχθηκαν σε συμφωνία με τη σύγχρονη επιστημονική κατανόηση του ανθρώπου και νοοτροπία, στην πραγματικότητα καταλήγουν με βεβαιότητα στο να τον απανθρωπίσουν. Καθώς αυτές οι μορφές, κάτω από τις σημερινές συνθήκες, κυριαρχούν στον κόσμο μας, μπορεί κανείς ν' αρχίσει να διακρίνει το πεδίο του πιθανού ακρωτηριασμού.

Αυτά δεν σημαίνουν βέβαια πως η διάνοια δεν μπορεί να έχει μια θετική λειτουργία, και πως δεν μπορεί να υπάρξει επιστήμη των

φαινομένων. Κάτι τέτοιο δεν είναι καθόλου αληθινό. Αλλ' όταν, κατά το *ipse dixit* κάποιου φιλοσόφου ή ομάδας φιλοσόφων, η διάνοια αναγορεύεται διαιτητής της ανθρώπινης γνώσης και διαψεύδει ή αγνοεί αρχές και ιδιότητες πνευματικής φύσης, τότε αναγκαστικά εκφυλίζεται σε μια μηχανική, απάνθρωπη κι άθεη ικανότητα. Και η εικόνα του σύμπαντος που προβάλλει η διάνοια, και ο χαρακτήρας του κόσμου που χαλκεύει, σύμφωνα με αυτή την εικόνα, θα είναι εξ ίσου μηχανικά, απάνθρωπα και άθεα.

Τίποτε από αυτά δεν θα ήταν πολύ σημαντικό, αν η σύγχρονη επιστήμη, δεν ήταν παρά η ασχολία λίγων ειδικών, όπως το σκάκι ή η σχοινοβασία. Δυστυχώς, δεν συμβαίνει αυτό. Είτε μας αρέσει είτε όχι, η επιστημονική στάση ουσιαστικά διαπότισε κι επηρέασε ζωτικά κάθε πλευρά της δημόσιας και ιδιωτικής σκέψης και δράσης μας. Δεν πρόκειται μόνο για το γεγονός ότι οι κυβερνήσεις μας σπαταλούν τεράστια χρηματικά ποσά κάθε χρόνο για σχολεία, πανεπιστήμια, ερευνητικά προγράμματα και πολυάριθμους άλλους στόχους, με σκοπό την προώθηση και τη διάδοση αυτής της στάσης. Η κατάσταση είναι πολύ πιο σοβαρή. Η επιστημονική αντίληψη της γνώσης ουσιαστικά εξισώθηκε με το μόνο τρόπο που υπάρχει για ν' αποκτήσει κανείς γνώσεις. Όχι μόνο καταφέρνει να κυριαρχεί στους κλάδους που είναι γεννήματά της, όπως οι κοινωνικές επιστήμες και η ανθρωπολογία, αλλά και εισέβαλε επίσης στα κλασικά πεδία των ουμανιστικών επιστημών, γεγονός που κατέστησε, για παράδειγμα, τη σωστή κατανόηση της ποίησης, σχεδόν απρόσιτη στο σημερινό φοιτητή. Ο βαθμός στον οποίο συνθηκολόγησε η φιλοσοφία, γίνεται σαφής, από την έκταση της ενασχόλησής της με διανοητική γυμναστική, όπως είναι η λογική ανάλυση ή ακόμη περισσότερο η θεωρία των πληροφοριών.

Πολύ σοβαρότερη, ωστόσο, είναι η συνθηκολόγηση της θεολογίας, εκείνου δηλαδή του κλάδου που θα έπρεπε, από την αρχή, να είχε καταδείξει ποια είναι τα όρια της σύγχρονης επιστημονικής νοοτροπίας. Καταφεύγοντας σε ένα υποθετικό λόγο, που προτάθηκε από τον Ακινάτη και επιβεβαιώθηκε ξανά από φιλοσόφους όπως ο Kant, μια υπόθεση που θεωρεί γεγονός το ότι, μολονότι η λογική μπορεί να μην έχει απ' ευθείας αντίληψη αυτών καθεαυτών των αληθειών της θείας αποκάλυψης, παρ' όλ' αυτά ο τρόπος της γνώσης και των συμπερασμάτων της ισχύει απόλυτα αναφορικά με τον κόσμο των φαινομένων –τον κόσμο της φύσης–, οι θεολόγοι, τις περισσότερες φορές, αποκοιμήθηκαν από μόνοι τους μέσα σε μια τελείως ψεύτικη ασφάλεια. Ακόμη χειρότερα, ένοιωσαν αναγκασμένοι να τροποποιήσουν το δικό τους δόγμα, εκεί όπου ερχόταν σε αντίθεση με τις διάφορες θεωρίες που οι επιστήμονες κάθε τόσο πρότειναν, σχετικά με την καταγωγή του σύμπαντος, την εξέλιξη του ανθρώπου κ.ο.κ. Από τους παραπάνω λόγους, οδηγήθηκαν στην παράλογη κατάσταση να προσπαθούν είτε

να εκσυγχρονίσουν το χριστιανικό δόγμα είτε να το ανασκευάσουν, σύμφωνα με το πνεύμα των καιρών ή σύμφωνα με τη διανόηση της εποχής μας, ξεχνώντας εντελώς πως αυτού του είδους ο εκσυγχρονισμός, αυτό το πνεύμα των καιρών και αυτή η σύγχρονη διανόηση, είναι τα κύρια χαρακτηριστικά μιας επιστήμης, εξ ορισμού καταστροφικής για τη θρησκευτική νοημοσύνη και τους κανόνες της.

Το αποτέλεσμα είναι πως οι θεολόγοι έχουν αποτύχει, σε μεγάλη έκταση, στο να κάνουν κάποια ριζική ή αποτελεσματική κριτική της επιστημονικής επιστημολογίας, ν' αποσαφηνίσουν τις συνέπειες του γεγονότος ότι η διάνοια γίνεται το υπέρτατο και μοναδικό όργανο γνώσης, και να εξηγήσουν γιατί αυτό το γεγονός σημαίνει μια προοδευτική διαστρέβλωση της κατανόησής μας, ταυτόχρονα για τους εαυτούς μας και για τον κόσμο γύρω μας. Μπροστά στην παραπάνω αποτυχία δεν εκπλήττει το ότι τόσοι φοιτητές των πανεπιστημίων μας καταλήγουν να μην έχουν καλύτερη ιδεολογία από κάποια μορφή Μαρξισμού – Λενινισμού, που η ίδια είναι η μετάφραση σε πολιτικούς όρους μερικών από τις πιο χυδαίες πλευρές της αστικοεπιστημονικής θεωρίας του 19^{ου} αιώνα. Όταν αυτό το συνονθύλευμα ορθολογιστικο-υλιστικών κατασκευασμάτων το αναλαμβάνουν οι μάζες –ή μάλλον αυτό τις καταλαμβάνει–, τότε η κοινωνία μεταβάλλεται σε φυλακή, μέσα στην οποία οτιδήποτε δίνει στην ανθρώπινη ζωή την αξία της και την αξιοπρέπειά της, δέχεται συστηματική επίθεση και κουρελιάζεται.

Σ' αυτό το σημείο –αν όχι βέβαια σε κάποιο πολύ προγενέστερο σημείο– ίσως υπάρξει η αντίρρηση πως η εικόνα που δίνει αυτό το κείμενο ειναι πολύ ζοφερή, κι ότι τα πράγματα δεν είνα τόσο άσχημα, όσο τα κάνω να φαίνονται. Πρώτ' απ' όλα, θα μπορούσε να υποστηριχθεί ότι, ακόμα κι αν σε γενικές γραμμές η περιγραφή που έγινε εδώ για τα αποτελέσματα της υποταγής στις διάφορες κατηγορίες επιστημονικής νοοτροπίας είναι αληθινή, αναφορικά με κάποιες σφαίρες δραστηριότητας, παρ' όλ' αυτά, σε άλλες σφαίρες, υπήρξαν τόσο θετικά οφέλη, που αυτά αντισταθμίζουν, όταν δεν δημιουργούν μέχρι και θετικό υπέρβαρο, τα κάποια μειονεκτήματα. Κι ακόμη πως, οπωσδήποτε, αυτά τα ίδια τα μειονεκτήματα θα μπορούσαν να διορθωθούν, όταν αποκτήσουμε λίγη περισσότερη γνώση γι' αυτά. Ειδικότερα, ίσως να ισχυριζόταν κάποιος πως τα οφέλη στο πεδίο της ιατρικής είναι τόσο απέραντα, που από μόνα τους δικαιολογούν όλο το επιστημονικό πείραμα των τελευταίων αιώνων.

Δεν νομίζω ότι τα πράγματα είναι τόσο απλά. Ο κόσμος της σύγχρονης επιστήμης –κι αυτός περιλαμβάνει και τον κόσμο των τεχνολογιών και των τεχνικών, που αναπτύχθηκαν μέσα σ' αυτήν– αποτελεί

ένα μοναδικό σύνολο αλληλοεξαρτήσεων και είναι αδύνατον να του αφαιρεθεί μια πλευρά του σαν να ήταν δυνατόν αυτή η πλευρά να υπάρξει ανεξάρτητα από τις άλλες πλευρές. Είναι αδύνατον να γίνει αυτό, γιατί κάθε διαδικασία, οσοδήποτε ευεργετική κι αν ίσως φαίνεται αυτή καθεαυτή, είναι αξεδιάλυτα μπλεγμένη με χίλιες άλλες διαδικασίες κι εξαρτάται από αυτές. Αν επιθυμείτε ένα προϊόν, όπως το αυτοκίνητο, πρέπει να δεχθείτε επίσης όλα τα συνεπακόλουθα, από τη φθορά των στεγανοποιητικών δακτυλίων, τα διυλιστήρια, τους αυτοκινητοδρόμους, μέχρι και το δηλητήριο του μολύβδου, το μονοξείδιο του άνθρακα και το θόρυβο που καταστρέφει τη ζωή των πόλεών μας, καθώς επίσης και την θανάσιμη πλήξη εκείνων που συναρμολογούν αυτές τις μηχανές. Οπωσδήποτε, είναι σίγουρα αταίριαστο να επευφημεί κανείς, για παράδειγμα, την ιατρική, όταν ο τύπος διανόησης και σκέψης, που αυτή προϋποθέτει, είναι εκείνος που έκανε τόσα πολλά για ν’ αποστερήσει τον άνθρωπο από τα βασικά στοιχεία, από τα οποία εξαρτάται η υγεία του. Θα έπρεπε να προσθέσει κανείς πως όλο και περισσότεροι επιστήμονες συνειδητοποιούν αυτό το είδος διλήμματος, στο οποίο τους οδήγησε η απασχόληση με τον κλάδο τους. Εάν τώρα πρόκειται, αυτή η αύξουσα συνειδητοποίηση, να εγκαινιάσει μια ριζική μεταβολή της διανόησης και της κατεύθυνσής της είναι πολύ νωρίς για να το ξέρουμε. Το μόνο που μπορούμε να κάνουμε, είναι να ελπίσουμε ότι θα το πράξει.

Πέρ’ από αυτό, ωστόσο, ίσως ακόμη τεθεί η ερώτηση, εάν η επικράτηση της επιστήμης είναι τόσο ολοκληρωτική, όσο έχω επισημάνει. Στη σφαίρα της ευφυίας και της φαντασίας, υπήρξαν πάντοτε εκείνοι που αντιστάθηκαν στις αξιώσεις της: Ποιητές, για παράδειγμα, όπως ο Blake, που διέκρινε με σαφήνεια πού θα οδηγούσε η σκέψη του Bacon, του Locke και του Νεύτωνα. Ή ο Yeats, που μίσησε αυτή την επιστήμη και την αποκάλεσε «το όπιο των προαστείων». Ή οι Eric Gill και David Jones, που ήξεραν τόσο καλά ότι, αν η εργασία του ανθρώπου είναι μόνον ωφελιμιστική, είναι επίσης υπάνθρωπη κι ακόμη πως, μέσα στον τεχνολογικό κόσμο, η ικανότητα του ανθρώπου να δημιουργεί –η λειτουργία του σαν *poeta*–έχει αποκτηνωθεί πέρα από κάθε επαλήθευση.

Η μαρτυρία και μόνον αυτών των τεσσάρων –και υπάρχουν πολλοί άλλοι– είναι αρκετή για να υποδείξει πως η δημιουργική ευφυία και η φαντασία, υποχρεωτικά αντι-επιστημονικές, δεν έχουν εξαντληθεί. Πραγματικά, το ρόδο για μας μυρίζει ακόμη ρόδο όπως και την εποχή του Πλάτωνα και, παρ’ όλα όσα αναφέρθηκαν παραπάνω, η ζωή μας συνεχίζει να διακόπτεται από στιγμές χάρης, ομορφιάς και αγάπης που μας δίνουν νύξεις για αλήθειες, που βρίσκονται πολύ πέρα από όλα εκείνα για τα οποία μιλούσα. Με αυτή την έννοια, όλα παραμένουν ακόμη στη θέση τους

και τίποτε δεν έχει χαθεί. Στην πραγματικότητα, αφού η κοσμοθεωρία της σύγχρονης επιστήμης είναι βασικά εσφαλμένη, αυτή δεν μπορεί, σε τελευταία ανάλυση, να επηρεάσει την αλήθεια των πραγμάτων, οσοδήποτε κι αν φαίνεται ίσως ότι την επηρεάζει. Ο κανόνας της ανθρώπινης και της φυσικής ύπαρξης παραμένει πάντοτε αναλλοίωτος.

Ακόμη, θα μπορούσε να σημειωθεί πως σ' όλη την διάρκεια της ιστορίας του, ο άνθρωπος πάντοτε ήταν πρόθυμος να λεηλατήσει το φυσικό του περιβάλλον, για να ικανοποιήσει τις ανάγκες του και την απληστία του. Και μολονότι η σύγχρονη τεχνολογία μάς επέτρεψε σήμερα να το κάνουμε, σε μια κλίμακα που δεν έχει προηγούμενο, έτσι ώστε ν' απειλούμαστε τώρα με παγκόσμιες καταστροφές, που θα εξολοθρεύσουν όλες τις παρούσες μορφές του πολιτισμού μας, καθώς επίσης και το μεγαλύτερο μέρος της ανθρώπινης φυλής, ωστόσο δεν πρέπει να υποτιμήσουμε, για τον παραπάνω λόγο, τις εγγενείς δυνάμεις ανάρρωσης της φύσης. Επιπρόσθετα, η συνειδητοποίηση αυτών των προβλημάτων, που μας τοποθετούν αντιμέτωπους με μια τέτοια περιβαλλοντική υποβάθμιση, όπως είναι η καταστροφή του τροπικού δάσους, ο γρήγορα αυξανόμενος υπερπληθυσμός και η μετατροπή εκτάσεων σε έρημο, η υπερβολική χρήση και κατάχρηση ενέργειας και φυσικών πόρων, κι ακόμη η τρομακτική ποσότητα αισθητικής και φυσικής μόλυνσης μέσα στην οποία είμαστε εξαναγκασμένοι να ζούμε, προκαλεί ήδη μια επανορθωτική αντίδραση και δράση, από την πλευρά του ίδιου του ανθρώπου, η οποία έχει συχνά θετικό αποτέλεσμα.

Όλ' αυτά είναι αναμφίβολα αληθινά και είναι γεγονός ότι ξεπέφτουμε κι εμείς και η δυναμικότητά μας, όταν έχουμε μια ατέλειωτα απαισιόδοξη εικόνα της μοίρας μας. Κι όμως, το ίδιο ξεπέφτουμε κι όταν τρέφουμε αυταπάτες. Η κοινωνική και πολιτιστική τάξη που έχουμε οικοδομήσει και συνεχίζουμε να οικοδομούμε γύρω μας –που είναι και το παρόν μας– είναι μια τάξη που καθορίζεται, κατά κύριο λόγο, από τις διάφορες κατηγορίες μιας εσφαλμένης φιλοσοφίας και την πρακτική τους εφαρμογή. Και η συνέπεια της συναίνεσής μας, σε τέτοια μαζική κλίμακα, σ' αυτό που δεν είναι παρά ένα ψέμα αναφορικά μ' εμάς κι αναφορικά με τον αληθινό χαρακτήρα του φυσικού κόσμου, δεν μπορεί παρά να είναι ένα συνεχώς διευρυνόμενο διαζύγιο ανάμεσα σ' αυτήν την τάξη πραγμάτων κι εκείνη του ανθρώπινου και του φυσικού κανόνα. Στην πραγματικότητα, αυτό το διαζύγιο έγινε τώρα τόσο μεγάλο, που είναι ουσιαστικά αδύνατο το ένα μέλος του να καταλάβει το άλλο. Όλοι έχουμε χάσει την ικανότητα να μετρήσουμε πόσο πέσαμε, στην πραγματικότητα, κάτω από τη στάθμη του ανθρώπινου και του φυσικού κανόνα.

Γιατί η σύγχρονη επιστήμη έχει αφετηρία της μια απώλεια μνήμης, μια λησμοσύνη, από το μέρος του ανθρώπου, τού ποιος είναι. Μ' ένα αναπόφευκτο λογικό συνειρμό, έμφυτο σ' αυτή την αφετηρία, ο άνθρωπος προχωρεί κατά μήκος μιας τροχιάς, που κάθε βήμα της σημαδεύεται από μια μεγαλύτερη πτώση του, προχωρεί σε μια βαθύτερη άγνοια της φύσης οποιουδήποτε άλλου όντος. Σταδιακά διαζευγμένος από τις ρίζες της ύπαρξής του, εξ αιτίας αυτής της άγνοιας, ο άνθρωπος, όσο εμμένει στην τροχιά αυτή, είναι καταδικασμένος να προχωρεί τυφλά, και με ολοένα πιο γρήγορο βήμα, προς την ολοκληρωτική απώλεια της ταυτότητά του, την ολοκληρωτική απώλεια του αυτοελέγχου του, κι ενδεχόμενα την ολοκληρωτική αυτοκαταστροφή του. Τίποτε δεν μπορεί να σταματήσει αυτή τη διαδικασία, μ' εξαίρεση μια πλήρη αντιστροφή κατεύθυνσης. Και τίποτε δεν μπορεί να εγκαινιάσει μια αντιστροφή κατεύθυνσης, μ' εξαίρεση την ανάκτηση από τον άνθρωπο της συνείδησης τού ποιος είναι: η θεραπεία πρέπει να γυρίσει πίσω, εκεί που άρχισε η αρρώστεια.

Η σύγχρονη επιστήμη δεν μπορεί να συνεισφέρει τίποτε σε μια τέτοια συνειδητοποίηση, εκτός εάν μετατοπίσει ριζικά τις υποθέσεις στις οποίες βασίζεται: μια επιστήμη, που οι ίδιες οι κατηγορίες της αποκλείουν μια αναγνώριση των ουσιαστικών χαρακτηριστικών της ανθρώπινης φύσης, σαφώς δεν είναι σε θέση να καταστήσει τον άνθρωπο αντικείμενο της έρευνάς της, με κάποια ελπίδα να μας πει κάτι πολύ σπουδαίο γι' αυτόν. Μόνο μια θρησκευτική κατανόηση του ανθρώπου – που να συνειδητοποιεί τις ουσιαστικές του ιδιότητες, είναι ικανή ν' αποκαταστήσει αυτό που χάθηκε, άρα και να κάνει τουλάχιστον την αρχή μιας σωστής τοποθέτησης αυτού που έχει στηθεί με τόσο καταλυτικά λαθεμένο τρόπο.

---

[1] Πρβλ. Jacques Ellul, *The Technological Society* (New York, 1964), σελ. 27 κ.ο.κ.

2 Βλ. *"Teilhard de Chardin and the Cristian Vision"*, στο *"Studies in Comparative Religion"*, 1970, σελ. 150-175.

3 Βλ. Michael Polanyi, *Personal Knowledge* (Νέα Υόρκη, 1964), ιδιαίτερα το Κεφ. 10. Βλ. επίσης Chaim Perelman, *"Polanyi's interpretation of scientific inquiry"*, στο Intellect and Hope. *Essays in the Thought of Michael Polanyi,* εκδ. T.A. Langford and W.H. Peteat (Duke University Press), p. 232-241.

4 Βλ. *The Tao of Physics* (Berkley, 1975) και *The Turning Point* (Λονδίνο, 1982).

[5] Joseph Needham, *Man a Machine* (Λονδίνο, 1927), σελ. 93. Πρβλ. σελ. 184 του T. Roznak, *Where the Wasteland Ends* (Λονδίνο, 1973), ένα βιβλίο που χρησιμοποίησα εδώ.

[6] Francis Crick, *Of Molecules and Men* (University of Washington Press, 1966), σελ. 87, 93. Αναφέρεται από τον T. Roznak, *Where the Wasteland Ends,* σελ. 184, 188.

[7] Βλ. *A Holy tradition of Working. Passages from the Writings of Eric Gill,* εκδ. και εισαγ. από τον Brian Keeble (Ipswish, 1983) and David Jones, *Epoch and Artist* (Λονδίνο, 1959)

8 Αυτή είναι η θέση συγγραφέων όπως ο René Dubos στο βιβλίο του *The Wooing of Earth* (Νέα Υόρκη, 1980).

("Δύο κείμενα περί επιστήμης, SHERRARD PHILLIP, **ΓΟΥΝΕΛΑΣ ΣΩΤΗΡΗΣ***", εκδ. ΣΥΝΑΞΗ, 1986. Μετάφραση από τα αγγλικά Απόστολος Αποστολίδης, Ευχαριστίες στον Βασίλη Μ. για την πληκτρογράφηση του κειμένου).*

(Πηγή ηλ. κειμένου: Αντίφωνο*)*